

noter

nr. 211 | december 2016

tema: Luther - reformations-
jubilæumsår 2017

dhta
historielærereforeningen

Anmeldelser 211

(klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen)

Rikke Lie Halberg & Bertha Rex Coley: Dansk Vestindien – fra dansk koloni til amerikansk territorium”. Frydenlund 2016.

Leif Calundan Larsen, Niels Jonassen & Johnny Thidecke: Danskernes slaver – kolonisation og slavehandel ca. 1650-1850. Pantheon 2016.

Winnie Færk: Undskyld? Kampen om Danmark og Grønlands fælles fortid. Columbus 2016.

Birgitte Vestermark: Det moderne Mellemøsten. Frydenlund 2016.

Jesper Skov & Mikkel Thrane Lassen: Italiens historie. Lindhardt & Ringhof 2016.

Niels Boel: Migration – en verden i bevægelse. Columbus 2016.

Steen Beck: Pædagogikum mellem teori og praksis – en brugsbog til de almindidaktiske moduler. Frydenlund 2016.

Erling Sandmo: Tid til historie. En bog om historiske spørgsmål. Hans Reitzels Forlag 2016.

Kirsten Hastrup et al: Min barndom i Grønland. Lindhardt & Ringhof 2016.

Morten Broberg: Den Europæiske Union og udviklingslandene. Historie, bistand og handel. Samfundslitteratur 2016.

Steffen Støvring: "Luther. Et bekymringsfrit hjerte". Akademisk Forlag 2016.

Marita Akhøj Nielsen: Hvorfor taler vi dansk? Om reformationen og sproget. Forlaget Eksistensen 2016.

Niels Kærgaard: Hvorfor er vi så rige og lykkelige? Om reformationen og økonomien. Forlaget Eksistensen 2016.

Hans Krongaard Kristensen & Bjørn Poulsen: "Danmarks byer i middelalderen". Aarhus Universitetsforlag 2016.

Andreas Kappeler: Ukraines historie. Ellekær 2016.

Ole C. Jørgensen: "Beretningen om De Danske Aviser 1992-2011". Syddansk Universitetsforlag 2016.

Solomon Northup: Tolv år som slave. Kristeligt Dagblads Forlag 2014.

Jens Christian Grøndahl: Europas ambassade. Gyldendal 2016.

Pia Schwarz Lausten (red.): Turban og tiara. Renæssancehumanisternes syn på islam og tyrkerne. Forlaget Vandkunsten 2016.

Peter Lodberg, Bertel Nygaard og Anne Marie Pahuus: Tro, Håb, Kærlighed. Tænkepauser(3 bøger i en pakke). Aarhus Universitetsforlag 2015.

Diane Hales: Mona Lisa. Alle kender smilet. Ingen kender hendes historie. Gyldendal 2016.

Voltaire: Afhandling om tolerance. Oversat fra fransk af Tine Byrckel. Forlaget Korridor 2016.

Timothy Snyder: Sort jord. Holocaust som historie og advarsel. Gads forlag 2016.

Per B. Katz: Man skal blande sig – Uri Yaari in memoriam. Ajour 2014.

Poul Nielsen: Kun et nummer. 18 måneder i KZ Sachsenhausen. Syddansk Universitetsforlag.

Mikkel Thelle: Rådhuspladsen 1900. Det moderne Københavns brændpunkt. Gyldendal 2015.

Stefan Hermann: Hvor står kampen om dannelsen? Informations Forlag 2016.

Johannes Jørgensen: "Den hellige Frans af Assisi". Forlaget Visdomsbøgerne 2016.

Kristoffer Garne og Johan Christian Nord (red.): Efter Georg. Virkningshistoriske livtag med brandesianismen. Munch & Lorenzen 2015.

Dansk kolonihistorie

RIKKE LIE HALBERG & BERTHA REX COLEY: "*Dansk Vestindien – fra dansk koloni til amerikansk territorium*", Frydenlund 2016, 151 sider, 179 kr.

Dansk kolonihistorie har været meget forsømt i undervisningen på de gymnasiale uddannelser. Kun få grundbøger bruger nogle sider på emnet. Det skyldes ikke mangel på faglitteratur, ligesom der har været stadigt stigende interesse hos mange danskere for at besøge de tre gamle "danske" vestindiske øer, men det har åbenbart været svært at få det til at fylde noget i undervisningen.

Nu har de to historikere med erfaring i undervisning og formidling, Rikke Lie Halberg og Bertha Rex Coley, forsøgt at råde bod på, at der har manglet brugbart undervisningsmateriale til emnet. Bogen, der er på 150 sider, kan læses af alle interesserede, men er egnet til brug i undervisning på ungdomsuddannelserne. Den suppleres med et utal af spændende kilder på hjemmesiden, his2rie.dk. Disse er lette at finde og lige at gå til at bruge.

Dansk Vestindien er velillustreret og inddelt i 16 kapitler, og desuden er der et forord og en introduktion, en imponerende litteraturliste på 4 sider og en oversigt over de 83 tekster, der kan hentes gratis på ovennævnte hjemmeside. Der er ikke blevet plads til et register i bogen.

I forordet beskrives baggrunden for bogens tilblivelse. Desuden er der et udmærket kort over området med Saint Croix, Saint Thomas og Saint John og facts om befolkningstal, areal m.v. I introduktionen gennemgås problemer ved historieskrivningen om emnet. Der argumenteres for, at det er mere politisk korrekt at bruge betegnelsen "slavegjort" i stedet for "slave" og "eurocaribiere" i stedet for "hvide". Emnet er jo meget oppe i tiden - tænk blot på debatten i Sverige om at omskrive dele af Pippi Langstrømpe - og der er næppe nogen seriøs person, der i dag vil bruge betegnelsen "neger". Så længe forfatterne fastholder betegnelsen "slaver" i kilderne, mener jeg ikke, at man som historiker kan have noget imod at bruge politisk korrekte betegnelser for ikke at fornærme efterkommere af slavegjorte mennesker. Omvendt går betegnelsen "slave" på meget andet end de stakler, der blev udsat for denne ydmygelse i Dansk Vestindien, så betegnelsen "slave" forsvinder næppe i nærmeste fremtid ud af det danske sprog, heller ikke i en historisk sammenhæng.

Et andet interessant aspekt i introduktionen er den konkrete udforskning af emnet. Arkivalierne er for det meste placeret i København, hvilket besværliggør en lokal historieskrivning, men mon ikke den moderne udvikling inden for IT-samfundet med tiden har (får) lettet problemet.

Efter et kapitel om øernes historie før europæernes komme følger kapitel 2 om koloniseringen, behovet for sukker samt det mørke kapitel om slaveri. Med Kåre Laurings bog *Slaverne dansede og holdt sig lystige* fra 2014 som kilde fremgår det, at Danmark i de år, hvor øerne var danske, var ansvarlig for 85.650 slavegjorte (foruden dem, der omkom på rejsen fra Afrika). For at sætte situationen ind i en større dansk sammenhæng handler kapitel 3 om forholdene i Danmark i samtiden med emner som godsejere og bønder, livet i byer og straffe.

Kapitel 4 handler om det europæiske syn på afrikanerne, og her behandles emnet, forhold mellem hvide (mænd) og sorte (kvinder) i praksis, og der lægges op til "Livet på øerne som slavegjort og fri", som er overskriften på kapitel 5. Her gennemgås, hvor mange slaver der var på øerne i forhold til europæerne, og hvor mange der var på de enkelte plantager. Vi følger også livet på en sukkerplantage gennem alle produktionsled og får nogle bud på, hvorfor sukkerproduktionen fik svindende betydning i løbet af 1800-tallet, da sukkerroen, som kan dyrkes på hjemlige jorder, udkonkurrerede sukkerrøret, hvis produkt jo skal transporteres over lang afstand. Et vigtigt begreb i kapitlet er "maroon", der dækker over bortløben af slaver gennem kortere eller længere tid. Det var ganske normalt, at enkelte slaver udeblev i en kortere periode, vendte tilbage og fik straffe, mens den såkaldte "Grand Marroonage" var et større problem for slaveejerne, da der ofte var tale om langvarige oprør. Siden 2012 er 28/9 blevet markeret som officiel "Maroon Day" på øerne.

Modstand og Oprør er netop temaet i kapitlet 6 med oprøret på St Jan i 1733 som omdrejningspunkt. Årsagen til oprøret er til dels uklart, men virkede planlagt. Ca. 50 plantager og mange sukkermarker blev ødelagt, men efter 8 måneder blev oprøret nedkæmpet. Ca. 150 oprørere døde, heraf blev 41 henrettet til skræk og advarsel.

Kapitel 7 omhandler tro og traditioner på øerne, mens de næste to kapitler handler om afviklingen af slaveriet. Peter von Scholtens rolle diskuteres grundigt, og den i Danmark nærmest ukendte General Buddhoe, der var en af hovedmændene bag oprøret i 1848, og som i dag har nærmest mytisk status på øerne, får fyldig omtale. I dag fejrer øerne 3/7 som "Emancipation Day".

Kapitel 10-12 handler om livet på øerne efter frigivelsen af slaverne, og historien minder om det, der skete i USA efter borgerkrigen, hvor de tidligere slaver blev fattige arbejdere, der var helt afhængige af plantageejerne, der nu formelt ikke var slaveejere, men arbejdsgivere. Interessant er historien om, at processen med at sælge øerne til USA var ganske langvarig, og først under 1. verdenskrig stod den strategiske fordel klart for USA.

I Kapitel 13 følger vi udviklingen fra 1917 til i dag, et emne, der næppe er kendt af mange danskere, og i kapitel 14 drøftes det uundgåelige spørgsmål, om Danmark skal give en undskyldning. Det er ikke sket, men er særligt problematisk, da øerne jo i dag er amerikanske, og kun få danske politikere ønsker at "fornærme" USA. Emnet er en klasses Diskussion værd i undervisningen. Næstsidste kapitel diskuterer de relevante emner som eurocentristisme, racisme og politisk korrekthed.

Sidste kapitel må endelig ikke springes over. Det handler om metode og diskuterer en postkolonialistisk tilgang til emnet. Der er nogle herlige og skræmmende illustrationer fra Brugsens Cirkelkaffe og Haribos Zulu-lakrids. Meget vigtig er en kort introduktion til begreber som diskursanalyse, historiebrug og historieskrivning. Dette kapitel bør læses af enhver AT-elev, der vil arbejde med et emne i historie.

Alt i alt fremstår bogen som en velskrevet og gennemillustreret bog om emnet. Der er heldigvis kun nogle småfejl, der kan rettes i en eventuelt anden udgave. På side 102 er det Frederik 8. og ikke Frederik 7., der er konge i forbindelse med slaveriets ophævelse, og på side 105 er første spalte 2. afsnit en regulær gentagelse af 2. spalte midterste afsnit på side 103. Emnet er den såkaldte Fireburn 1878.

Vi må håbe, at emnet dansk kolonihistorie eller Dansk Vestindien bliver skrevet ind i den nye læreplan. For nærværende er bogen velegnet enten alene eller i forbindelse med emnet, kolonisering, hvis man arbejder mere globalt, men også i en gennemgang af Danmark i 1700- og 1800 tallet, enten som lange linjer eller mere specifikt med eksempelvis Oplysningstiden. Det er selvsagt velegnet som led i tværfagligt samarbejde og AT med f.eks. engelsk, religion, dansk og samfundsfag. Bogen kan absolut anbefales, ligesom lysten til at besøge de tre øer ikke er blevet mindre efter læsningen.

Kai Verner Nielsen

Kolonihistorie – slaveri

LEIF CALUNDANN LARSEN, NIELS JONASSEN OG JOHNNY THIEDECKE:
Danskernes Slaver – Kolonisation og Slavehandel ca. 1650-1850, 2.
reviderede udgave, e-bogsversion 2016.

Nogle kan måske genkende titlen, og det er bestemt ikke uden grund, da der her ikke er tale om en ny bog, men derimod en gennemrevideret 2. udgave af bogen med samme navn, som udkom i 2003. Samtidig har forfatterne valgt, at 2. udgaven kun skal udkomme i en e-bogsversion. Dermed kan man sige, at bogen både er opdateret på form og indhold.

Jeg vil dog ikke vurdere, at ændringerne i den nye elektroniske version er så omfattende, at man ikke kan fortsætte sin undervisning med den gamle papirbogsversion, hvis man er glad for den. Dette skyldes ikke mindst, at bogen reelt set bare er en papirbog i elektronisk pdf-format, og set i lyset af den udvikling, der er sket med de elektroniske bøger de seneste år, er det godt nok noget af en skuffelse at bladre i. Det er simpelthen besværligt (og i sagens natur meget mere besværligt end i en papirbog) at bladre bogen igennem. Dette kunne i en vis grad have været afhjulpet af en eller anden form for elektronisk og klikbart "navigeringshoved" i starten af e-bogen, men denne bog har end ikke en indholdsfortegnelse! Det faktum, at der heller ikke er et register, kan man nok bedre leve med. Det er altså en ommer, men kan vist ikke være svært at tilføje – heldigvis!

Ærgerligt, at de formmæssige mangler skal trække ned for indholdsmæssigt er der bestemt noget at komme efter. Basalt set er bogen en kildesamling med en række afsnit, der hjælper og guider på vej.

Bogen er inddelt i to hovedafsnit: grundbogsdelen og kildedelen. Grundbogsdelen dækker de første ca. 20 sider. Her bliver læseren overordnet præsenteret for den danske slave- og kolonihistorie fra kronens erhvervelse af de første støttepunkter i Indien og på Guldkysten omkring 1600-tallets start og til salget og overdragelsen af De Dansk Vestindiske øer til USA i 1917. Grundbogsdelen er inddelt i tre dele. For det første Afrika, hvor slaverne blev hentet, derefter livet på plantagerne i Vestindien og som det sidste, hvilken betydning slavehandel og sukkerdyrkning fik for Danmark og særligt København. På trods af, at grundbogsdelen har en begrænset længde, bliver man præsenteret for det nødvendige historiske overblik, inden man dykker ned i den noget sværere kildelæsning i anden del.

Kildeteksterne fylder bogens resterende 250 sider, så man må sige, at der er nok at tage fat i! Det er bogens ambition at præsentere fakta, og derefter lade det være op til læreren og eleverne at tage stilling; det er et klogt valgt – ikke mindst set i lyset af emnets debatskabende karakter. Der er en stigende bevidsthed om, at Danmark var en meget betydelig slavenation (den 7. største), og at danskerne i den grad tog del i den grusomme behandling, som slaverne blev udsat for. Der er ingen tvivl om, at bogen kan hjælpe en sådan vigtig erkendelse yderligere på vej, og i denne sammenhæng virker det rigtig godt, at e-bogen er suppleret med moderne billeder af de smukke palæer, som stadig findes i København, der er finansieret via

LEIF CALUNDANN LARSEN
NIELS JONASSEN
JOHNNY THIEDECKE

Danskernes Slaver

PANTHEON

slavehandel og sukkerproduktion. Det bliver med andre ord tydeligt for eleverne, hvad "blodpengene" blev brugt til – og det ville da være oplagt at tage sine elever med forbi, hvis man alligevel er på ekskursion i hovedstadsområdet.

Jeg kan dog godt være lidt skuffet over, at man ikke har benyttet lejligheden til at grave lidt flere helt nye tekster om den danske koloni- og slavehistorie frem. I forhold til 1. udgaven kan de nye kilder (dvs. tekster fra efter 2003) tælles på én hånd, og det er for lidt, da sagen bestemt ikke er uaktuel i dag, fx har flere af de store danske dagblade i de seneste år i flere omgange taget problematikken op – og for mig at se i et stadig mere kritisk lys.

Samlet set må konklusionen derfor være, at Danskernes Slaver stadig er en glimrende bog til undervisningen i gymnasieskolen, og denne 2. udgave har givet en række gode og relevante tilføjelser til originalen, om end der kunne have været arbejdet mere med transformation til det digitale e-bogsformat.

Anders Bærholm Frikke

Ambitiøs og anderledes bog om Danmark og Grønlands fælles fortid

WINNIE FÆRK: *'Undskyld? Kampen om Danmark og Grønlands fælles fortid'*, Columbus, 2016, 176 sider, skolepris 133 kr.

Undskyld?

Dette spørgsmål er omdrejningspunktet for Winnie Færks bog om Danmarks kolonifortid i Grønland med undertitlen 'Kampen om Danmark og Grønlands fælles fortid'.

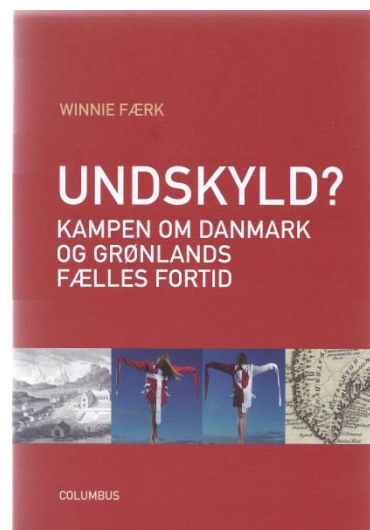
Spørgsmålet om hvorvidt Danmark bør sige undskyld for fortidige handlinger i Grønland, danner et konkret afsæt for bogen, der efterfølgende behandler mange forskellige og interessante vinkler på emnet.

Bogens første kapitel ridser nogle af de problematiske sider af Danmark og Grønlands fælles fortid op ved at tage udgangspunkt i den

forsoningskommission, der blev nedsat i Grønland i 2014. Kapitlet viser på glimrende vis, at der er mange forskellige holdninger til, hvordan vi forholder os til den fælles fortid både i Danmark og Grønland. Hermed er bogens erindringspolitiske tema slået klart an.

Efter en kort introduktion til nogle faglige begreber omkring historiebevidsthed og historiebrug i bogens 2. kapitel dykker bogen ned i den egentlige substans ved at give et overblik over forbindelsen mellem Danmark og Grønland fra de første vikingers ankomst i 982 til i dag. Kapitlet giver et godt indblik i, hvordan relationen mellem Danmark og Grønland har været præget af forskellige tanker og syn på hinanden, og hvordan det har forandret sig over tid. Kapitlet er meget velstruktureret og velskrevet.

Herefter følger tre tematiske kapitler med overskrifterne 'Erindringer', 'Fortællinger' og 'Fortolkninger'. Kapitel 4 om erindringer analyserer monumenter og centrale begivenheder i dansk-grønlandsk historie, og ikke mindst hvordan der findes forskellige fortolkninger af disse erindringssteder. Kapitel 5 fokuserer på, hvordan grønlændere er blevet fremstillet i populærkulturens litteratur (fra Ingemann til Kim Leine),

billeder og film. Kapitel 6 om fortolkninger har en historiografisk vinkel, der undersøger forskellige historiske fremstillinger i perioden 1918 til i dag. Alle tre kapitler bidrager med mange relevante begreber og værktøjer til at analysere det forskelligartede materiale. Der findes supplerende materiale og kilder til alle bogens kapitler på den tilhørende hjemmeside.

'Undskyld? Kampen om Danmark og Grønlands fælles fortid' er ikke en klassiske temabog, der fortæller historien lige ud af landevejen. Det er derimod en bog med en klar tilgang til emnet, nemlig den erindringshistoriske vinkel, hvor fokus ikke så meget er på 'hvad der egentlig skete', men mere på hvordan og hvorfor vi fortolker denne fortid i vores nutid.

Denne tilgang kan måske være udfordrende for eleverne, fordi de skal forholde sig mere reflektivt og diskuterende til den historie, som de præsenteres for. Men erindringshistorie kan i min egen erfaring også vække en ny interesse hos eleverne, fordi de oplever at kunne gennemskue, hvordan fortolkningen af fortiden er præget af interesser og magtstrukturer i nutiden. På den måde bliver historie en mere dynamisk størrelse for dem.

Bogen er meget velskrevet, og sproget er fint tilpasset elevmålgruppen, men tilbyder også et højt fagligt indhold. Winnie Færk yder eleverne en fin service, idet alle de begreber, der kan være svære eller fremmede for eleverne, har en lille ordforklaring i marginen.

Visuelt er bogen også vellykket og indbydende, fordi kapitlerne illustreres af et stort og interessant billedmateriale og mange grafikker og modeller, der giver et godt overblik over de mange komplekse og til tider abstrakte problemstillinger. Alle kapitlerne indeholder også nogle bokse med forskellige gode arbejdsopgaver. Nogle steder er der endda så mange forskellige opgaver, at siderne bliver lidt uoverskuelige.

Bogen kan fint bruges til forløb, hvor man ønsker en dansk vinkel på kolonisering og imperialism. Derudover vil den også være et rigtig stærkt kort på hånden for elever, der vil skrive SRP eller SSO om dansk-grønlandsk historie, især i kombination med dansk eller samfundsfag.

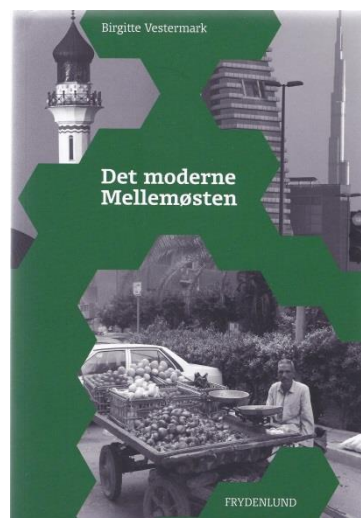
'Undskyld?' er en meget interessant og relevant bog med et højt ambitionsniveau, men hvor læseren tages sikkert ved hånden og hjælpes på vej af Winnie Færks store faglige overblik og klare formidling.

Ulla Nedergård Pedersen

Det moderne Mellemøsten?

BIRGITTE VESTERMARK: "*Det moderne Mellemøsten*". Frydenlund 2016. 160 sider, 179 kr.

Det moderne Mellemøsten indgår i forlaget Frydenlunds His2rie-serie og er således konstrueret som en fremstillingstekst med (fine!) illustrationer, figurer og tidslinjer i bogform, og en righoldig kildesamling man kan tilgå på nettet uden yderligere betaling. Et grundlæggende fint koncept.

Bogen er tilrettelagt i 10 kapitler af varierende omfang og tilsammen udgør de et kalejdoskopisk billede af de mange komplekse problemstillinger der gør sig gældende i Mellemøsten i dag: arabisk identitet, olien, islam, den israelsk-palæstinensiske konflikt, USA's rolle, terror, Irak-krigen, det arabiske forår samt endelig Islamisk Stat.

Som det fremgår, er fokus således lagt på Mellemøstens historie siden 1. verdenskrig og et primært sigte synes at være at tilvejebringe et grundlag for at forstå og diskutere det Mellemøsten, der på sørgeligste vis præger de daglige nyheder.

Bogen retter sig mod den tværfaglige undervisning i ks-faget på hf (historie, religion, samfundsfag) samt historieundervisningen på stx, hf og hhx – i alle tilfælde er temaerne relevante og må siges at leve fuldt op til det historiefaglige mål om at relatere undervisningens problemstillinger til vores egen tid.

Det, der er bogens umiddelbare styrke – det favnende kalejdoskopiske (og dermed kompleksitetspåpegende) greb, rummer imidlertid også visse svagheder. Det er klart, at mange komplekse perspektiver øger kravene til læserens (elevernes) evne til at holde mange bolde i luften uden at tabe overblikket (den velmente liste med forklaringer på (svære) ord og begreber skulle i parentes bemærket have været udeladt eller markant udbygget – den forslår i sin nuværende form som en skrædder i helvede). Bogen lægger imidlertid selv op til, at man kan nøjes med at kaste sig over enkelte temaer, og det vil i mange tilfælde være en fornuftig vej at gå – selvom det hele er spændende og relevant!

Der er således andre elementer der udgør større problemer. De forskellige kapitler er af meget forskelligt omfang og spændvidde – de forskellige temaer er ujævnt behandlet med varierende dybde. Samtidig er der virkelig mange indbyrdes referencer kapitlerne imellem. Uundgåeligt, måske, men det vanskeliggør tilsammen de mere helstøbte tematiske nedslag, som ellers er oplagte.

Og så rammer bogen ind i en mere grundlæggende historiedidaktisk problematik, som gør sig gældende i en lang række undervisningsbøger, og som bliver tydelige i denne sammenhæng, fordi der anlægges så mange (men ikke eksplicit reflekterede) vinkler: hvilke (analytiske) perspektiver er egentlig på spil i fremstillingen, hvilke forklaringsrammer kan vi opstille – og er nogle mere brugbare end andre?

I tråd med denne indsigelse hører det med, at forfatteren ikke er historiker, men journalist – en af Orientering på P1's i øvrigt virkelig dygtige medarbejdere. Flere af kapitlerne i bogen rummer således små anekdotiske beretninger om forfatterens egne møder med de arabiske befolkninger og om journalisternes arbejde i urolige områder. Dette fortælletekniske greb kan give en fin levende nærhed i sådanne fremstillinger, men det er måske en af grundene til dels at kapitlerne fremstår noget ujævne – forfatterens oplevelser er ikke lige omfangsrige og anvendelige i alle temaer. Og dels – og det er det væsentligste - at det kan blive svært for den læsende elev at gennemskue, hvornår noget er en illustrerende anekdote og hvornår der eksempelvis er tale om en mere strukturel forklaringsramme.

Hvorfor hedder bogen til eksempel 'Det moderne Mellemøsten'? Skal det læses som en modstilling til noget traditionelt der er overstået - eller noget senmoderne der ikke er indtruffet? Er der overhovedet et moderniseringsperspektiv på spil eller indikerer titlen alene – og mere pragmatisk – at fokus er lagt på 'vore dage'?

Jeg efterspørger ikke nødvendigvis deciderede metodiske overvejelser og øvelser gennem alle afsnit, men en højere grad af bevidsthed om, at der i en sådan bog produceres en meningsgivende fortælling, hvor eleverne til eksempel ofte har brug for tydeliggørelse af, at der er forskellige typer af forklaringer på og tolkninger af hvorfor det gik som det gjorde.

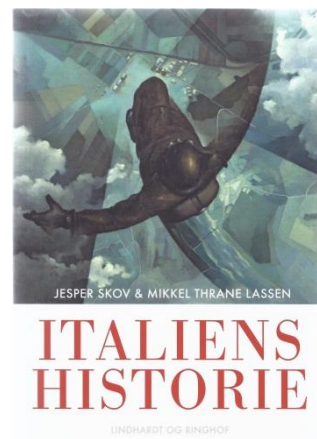
Disse indvendinger skal dog ikke læses som en anbefaling af bogen som undervisningsbog – dertil er stoffet for spændende, for relevant og for påtrængende aktuelt, ligesom kildesamlingen er glimrende. Og for det historie- eller ks-hold, der har mod på en metodeorienteret drøftelse af historiske fremstillinger, er det bare at gå i gang.

Karen Steller Bjerregaard

Der var ikke engang en fælles madkultur

JESPER SKOV & MIKKEL THRANE LASSEN: "*Italiens Historie*". Lindhardt og Ringhof 2016. Illustreret. 208 sider, 199 kr.

Forfatterne, der er gymnasielærere i København, retter deres italienshistorie især mod historie- og samfundsfagsundervisningen. De drager lange linjer fra Romerrigets fald til fuldbyrdelsen i 1871 af Italiens samling, il Risorgimento. Et samlet Italien var, særlig blandt renæssancedigttere og -filosoffer, en utopi, men, som i senere tider, var det en intellektuel kolos på modsætningernes lerfodder. Napoleon 1.'s samling af store dele af den italiske halvø efterfulgtes, efter Napoleonskrigenes afslutning, af en konkretisering af drømmene. Revolutionerne i 1848, tre uafhængighedskrige og en del ikke uheldige omstændigheder tilendebrogte samlingen med kongedømmet Piemonte som anfører for den nationale sag, hvor kampen mod habsburgernes Østrig var den væsentligste forenende faktor. Opfattelsen er udbredt, at det, snarere end Italiens samling, var Piemontes udvidelse.

Til og med 1. Verdenskrig blev Italien indadtil præget af bestræbelser for at skabe national enhed trods modviljen, endog voldsanvendelsen, fra modstandere af rigssamlingen. Udadtil tragtede ambitioner, der var frigjort af enhver fornuftsbaseeret hæmning, efter en stormagtsstatus, som peger direkte frem mod det fascistiske Italiens på den ene side kynisk realpolitiske, på den anden side helt urealistiske engagementer. De fremmeste udtryk for ambitionerne er den ikke umiddelbart forståelige tilslutning 1882 til alliancen med Tyskland og Østrig-Ungarn, som man, parentetisk bemærket, også tidligt lod Frankrig forstå, at man ikke agtede at efterleve. Dertil kommer den sene, og katastrofale, betrædelse af imperialismens vej, som først en hensynsløs og blodig krig 1935-36 i Abessinien prydede med en rigtignok kortvarig succes. I 1918 stod Italien på sejrherrens side, men tabte, ligesom efter 2. Verdenskrig, freden. Det blev Mussolinis springbræt, og hans diktatur fra sidste halvdel af 1920'erne samlede i vid udstrækning, for første gang, Italien som ét folk og én nation - og under én vilje.

Efter Mussolinis fald i 1943 og 2. Verdenskrigs afslutning blev den fascistiske fortid behændigt borteskamoteret. Italien blev republik med en demokratisk forfatning af 1948 og tiltrådte Atlantpagten.

Demokrazia Christiana dominerede den politiske scene under de følgende årtiers 'økonomiske mirakel', som var boostet af Marshallhjælpen, og som grundlæggende ændrede befolkningens vilkår. Den ihærdige indsats for 'Projekt Europa' med udgangspunkt i etableringen af Kul- og Stålunionen fjede yderligere distance til fortiden. En lang række faktorer, f.eks. 1948-forfatningen, fascistiske rudimenter og, fra slutningen af 1960'erne, knivskarpe modsætninger til den terroristiske yderste venstrefløj, medførte latent ustabilitet. Især det politiske parløb fra starten af 1970'erne med den organiserede kriminalitet bragte den kristendemokratiske æra til ophør. Indledningen til Berlusconi's dominans i italiensk politik, ret sent beskrevet og karakteriseret som bunga bunga, var valget i 1994, som fulgtes op af bemærkelsesværdige comeback i 2001 og 2008. Afslutningen kom i 2011.

Forfatterne søger en italiensk nationalkarakter. Generelt er begreber af denne art betænkeligt luftige, og i tilfældet Italien synes erkendelsen af forenende karakteristika ved den unge nation hyllet under et slør af uforenelige modsætninger. En italiensk journalist har sagt om italienernes fremherskende selvbillede i den kollektive erindring om fascismens tidsalder: *"... italienerne er ganske enkelt for anarkistiske, for individualistiske, for utilbøjelige til at adlyde ordrer, for opportunistiske og for humane til for alvor at have omfavnet den fascistiske ide. Og Mussolini fremstilles som en typisk italiensk mand med hang til kvinder, en klassisk sydeuropæer i sine følelsers vold, med tilbøjelighed til det storladne og til tider naragtige"* (s. 104 ff.). Om han så, som påstået, var en lidt komisk, men ikke farlig figur, kan diskuteres. Ligheden med Berlusconi er i øvrigt slående. Et tungt vægtet træk ved italienerne og det italienske samfund er den 'amoraliske familisme', som det er formuleret af en amerikansk politolog. Den sætter familiens hensyn over alle andre, ikke mindst kollektive hensyn, og i sidste instans er den uforenelig med en velfungerende stat. En parallel er mafiaens broderskaber og deres fælles ambition om at erstatte staten som den mest kontrollerende aktør inden for eget territorium (s. 16 f., 161). Undertiden bebrejder forfatterne omverdenens fastholdelse, helt op i nutiden, af stereotype opfattelser af Italien og italienere, hvortil det skal repliceres, at forfatterne i det foreliggende værk selv leverer ganske hårdtslående dokumentation for ikke så få af disse opfattelsers bæredygtighed.

Fremstillingen har ofte en uhensigtsmæssig kapitel-, afsnits- og sætningsopbygning. Dertil er tegnsætningen slingrende. Der er mange gentagelser samt helt overflødig anvendelse af fremmedord eller fagterminologi. Hvert af de syv kapitler ledsages af fra to til elleve kilder, 34 i alt. En del kan problematiseres i undervisningen, andre er nok mest illustrerende. Fælles for flere af kilderne, også for flere af illustrationerne, er, at det burde have været overladt til læseren at analysere og selv drage konklusionerne. Et appendiks rummer udtaleregler, en vejledning vedrørende supplerende materiale samt et register.

Ole Halding

Teori og praksis

STEEN BECK: *"Pædagogikum mellem teori og praksis – en brugsbog til de almindidaktiske moduler"*. Frydenlund 2016. 200 sider. Vejledende pris 249 kr.

Hvornår er man en god lærer? Det er et spørgsmål, som rummer mange mulige svar, men er man i tvivl, kan man læse Steen Becks seneste udgivelse. Her får man et kort og præcist overblik over de væsentligste temaer på pædagogikumuddannelsens almindidaktiske moduler, men bogen kan også læses af "tænksomme læsere" i det hele taget, som Beck fastslår i en kort afsluttende bemærkning.

Bogen består af fire kapitler. Kapitlerne formidler i et klart og tydeligt sprog grundlæggende teoretiske forståelser og indeholder desuden figurer, oversigter, cases og spørgsmål til videre overvejelse. Kapitel 1 præsenterer de tre didaktiske principper og tilgange på de almindidaktiske moduler: det teoretiske perspektiv, caseperspektivet og aktionslæringsperspektivet. Kapitel to har titlen "Didaktik, dannelse, metoder og lærerrollen" og rummer både interessante iagttagelser om almindannelse som begreb, men gennemgår også mere håndfaste områder som for eksempel undervisningsdifferentiering og evalueringsmetoder. Kapitel 3 har en mere teoretisk tilgang og præsenterer tre grundlæggende læringssyn og fire klassiske læringsteoretikere (Piaget, Vygotsky, Dewey og Bateson), mens kapitel 4 igen er mere jordnært og handler om elevmotivation, klasseledelse og digital dannelse.

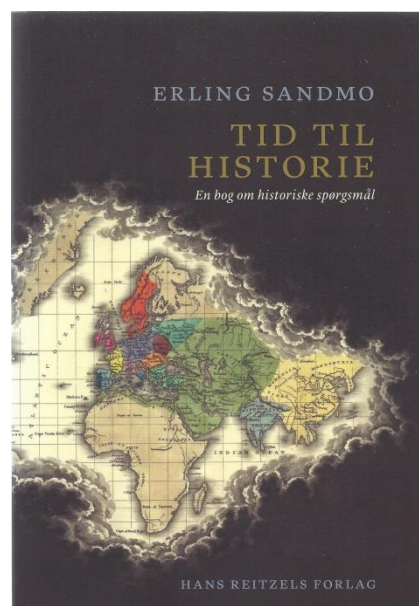
Becks bog er først og fremmest en brugsbog skrevet til kandidaterne på de almindidaktiske moduler, men selv en erfaren underviser kan læse den med udbytte. Undervisningens praksis er naturligvis altid koblet til fag, og man kan ikke undervise alment, hvilket Beck også gør opmærksom på: "Det almene i didaktikken er et perspektiv, som først får kød og blod, når det forbindes med det specifikke, som er faget eller fagene." Selv om man altså ikke bliver en dygtig lærer ved blot at læse om at være lærer, er det altid gavnligt at reflektere over sin egen praksis. I den sammenhæng anbefales Steen Becks bog hermed.

Jeppé Bæk Meier

Hvad er historie?

ERLING SANDMO: *TID TIL HISTORIE. "En bog om historiske spørgsmål"*. Hans Reitzels Forlag 2016, 256 sider, 350 kr. (inkl. moms).

"Glæden er en vigtig og ofte undervurderet del af historieskrivningens mange og vigtige funktioner." Det er et bærende synspunkt på den lange rejse, *Erling Sandmo*, professor i historie ved universitetet i Oslo, tager sin læser med på gennem historikerhåndværkets tusindårige tradition. Det er en veloplagt fremstilling, der følger lange udviklingslinjer, rejser centrale og aktuelle spørgsmål og anlægger skæve og overraskende vinkler på mange af de historikere, vi møder undervejs. Bogen handler om de tekster, historikerne har produceret, men også om de idéer og

teorier, der omgiver dem, og de metoder, der ligger til grund for dem. Samt ikke mindst om historieskrivningens samfundsmæssige betydning.

Lykken ved at møde det uventede og ubegribelige i kilderne får sit indledende udtryk i en historie fra Nils Mattsons svenske rejseberetning fra 1667 om den enorme frø i biskoppen af Piplipatans køkken. Med dette afsæt følger *Erling Sandmo* så gennem fire kapitler den vestlige historieskrivnings udvikling fra Herodot og frem til Leopold Ranke. De følgende kapitler fokuserer på to centrale spørgsmål: hvor finder vi 'det egentlige' i historien? Og hvor finder vi den historiske sandhed? Et afsluttende kapitel reflekterer over fremtidens historieskrivning.

Med Herodot etableres et paradigme, der kan følges frem til nutiden: historieskrivningen bygger på et 'vi', der også indebærer et 'dem' – de fremmede. Her finder vi den klassiske vest-øst modsætning, og her finder vi den nutidsforståelse og den fremtidsforventning, den europæiske historietradition hviler på. Historikeren vil noget med sin læser. Historien er *magistra vitae* – livets læremester.

Den sejrende kristendom etablerer et helt nyt tidsbegreb med skaberværket og dommedag som yderpunkter. En udviklingshistorie med en begyndelse og en slutning. Også her en opfattelse, der har sat sig dybe spor i vores historiske tænkning. Renæssancens historikere frigør sig fra bindingen til Guds vilje. De historiske forklaringer knyttes til det handlende menneske, og fremtiden åbner sig. I oplysningstiden bliver historien universel, antikken som forbillede bliver svækket, og endelig sætter nationen en helt ny dagsorden for historieskriverne. Med Rankes kildekritik får historiefaget sin 'stentavle': "*wie es eigentlich gewesen.*"

'Det egentlige' bliver afsæt for en perspektivering, der omfatter moderne teoridannelser som positivismen, marxismen, strukturalismen og 'den sproglige vending'. Også Oswald Spenglers og Arnold Toynbee's historiefilosofier præsenteres. De moderne teoridannelserne vil åbenbare dybden i historien, akkurat som Augustin kunne skimte Gudsstaten i det verdslige samfund, han beskrev. Vore dages historikere – og historielærere – vil sjældent hævde, at historien har et 'egentligt' niveau. Den historiske sandhed er uopnåelig. Historieskrivning er ikke rekonstruktion, men en narrativ konstruktion, bundet til sit ophav. Alt er historisk – også de historiske fremstillinger.

"Historie er en videnskab om at være menneske i en foranderlig verden." Sådan sammenfatter *Erling Sandmo* sit syn på faget. Derfor ser han også globaliseringen som en udfordring. Han har i bogen beskæftiget sig med den vestlige historietradition. I et globalt fagfællesskab må den mødes med helt andre traditioner, ikke mindst en arabisk/muslimsk og en kinesisk. Samtidig vil faget få nye forklaringspotentialer ved at åbne sig mod naturvidenskaber som f.eks. biologi.

TID TIL HISTORIE er ikke en bog for gymnasieelever. Men den kan blive til gavn for dem, hvis deres lærer går om bord i den. Bogen kan levere en indsigt, der vil være frugtbar ved tilrettelæggelse af forløb i den ældre historie, og den vil bidrage til en forståelse af, at historisk metode er meget mere end kildekritik. Den er også indsigt i historieskrivningens væsen, dens tidsbundethed og dens karakter af fortælling, bundet til de litterære genrer.

TID TIL HISTORIE kan anbefales til personlig efteruddannelse – ved læselampens skær.

Knud Holch Andersen

Grønland på godt og ondt

KIRSTEN HASTRUP m.fl.: *"Min barndom i Grønland"*. Lindhardt og Ringhof 2016, 184 sider, 300 kr.

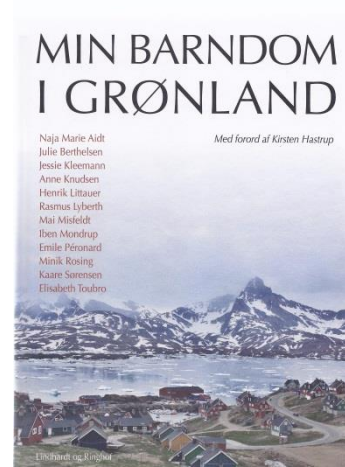
Forlaget Lindhardt og Ringhof har udgivet en erindringsbog om Grønland, hvor bidragsyderne er 12 personer, der har tilbragt kortere eller længere tid af deres barndom i Grønland. Bogens omdrejningspunkt er således barnets opfattelse af Grønland

Bogen har forord af antropolog Kirsten Hastrup, som siden sin barndom har følt sig draget af Grønland. Dernæst følger 12 barndomserindringer, hvor forfatternes tilhørsforhold til Grønland bedst kan beskrives som enten til- eller fraflyttere.

I valget af bidragsydere har forlaget valgt mennesker, der enten er kulturpersonligheder, hvor Grønland kan genfindes i deres kunst, eller som i deres professionelle virke har bevaret kontakten og interessen for Grønland. Desuden er der valgt en stor aldersmæssig spredning, idet den ældste forfatter er født i 1948 og den yngste i 1979. Det betyder, at erindringerne dækker perioden fra ca. midten af 1950'erne frem til begyndelsen af 1990'erne, en brydningstid i det grønlandske samfund, hvor arven og danskheden fra kolonitiden skal finde en plads i en moderne og mere selvbevidst grønlandsk politisk bevidsthed. I børnenes fortællinger kan man i glimt finde spor af dette spændingsfelt, hvor barnets perspektiv giver læseren flere tolkningsmuligheder. Der er således erindringer, hvor kolonitidens danskhed tegnes tydeligt, og der er erindringer hvor moderne tiltag som flytning af fangerbefolkninger fra bygder til større byer beskrives.

Sproglige og kulturelle barrierer, velmenende danskere, velmenende grønlandere, naturfænomener og naturoplevelser går igen i alle erindringerne og bogen giver på godt og ondt et billede af et samfund i opbrud. Allertydeligst står den store længsel, som alle erindringerne rummer i forhold til barndommens oplevelser i den ufatteligt storladne grønlandske natur.

I gymnasiesammenhæng i faget historie får vi nok svært ved at anvende bogen. Der er ganske enkelt ikke timer nok i faget til at kunne arbejde nuanceret med barndomserindringer af dette format og karakter. Egentlig lidt trist da netop denne type materialer med fordel kunne bruges i nutidens skingre debatter om kulturmøder og kulturkonflikter.

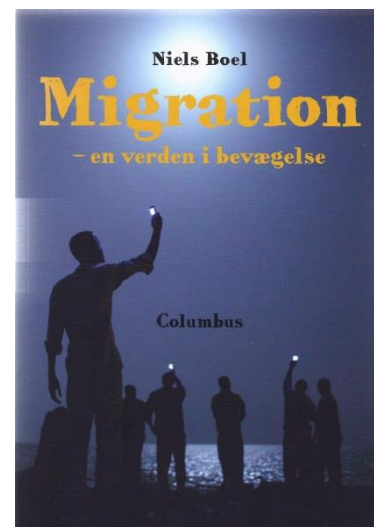
Susanne Geisler

Migration i et samfundsfagligt perspektiv

NIELS BOEL: *"Migration – en verden i bevægelse"*. 160 sider, Columbus, 133 kr.

Med det stigende fokus på flygtninge og indvandrere er det velvalgt, at Columbus udgiver en bog om dette emne til undervisningen i samfundsfag på A- og B-niveau. Den er skrevet af journalist og cand. mag. Niels Boel, der har beskæftiget sig med internationale emner i mange sammenhænge.

Bogen består af seks kapitler, der alle er forsynet med rigtig mange figurer, bokse, opgaver, kort, illustrationer og modeller, som gør den spændende at læse for eleverne. Til gengæld er bogen meget komprimeret, så man skal nok som samfundsfaglærer sørge for at tilrettelægge undervisningen, så andre end de skrappe læsere får udbytte af den. Yderligere er der tilknyttet en fin hjemmeside til bogen, hvor man kan finde supplerende materialer i form af artikler, lyd- og videoklip. Bogens hovedfokus er ikke Danmark, som stort set ikke omtales, men især USA, Frankrig og de generelle forhold i Europa.

I første kapitel gennemgås de forskellige former for migration fra den velbeslåede turist over flygtningen / asylansøgeren til den papirløse og ulovlige immigrant. Det næste kapitel, som også vil være interessant i en historisk sammenhæng, indeholder en gennemgang af de faktorer, der får folk til at rejse fra et land til et andet. Udgangspunktet er den velkendte opdeling i push- og pull-faktorer. De tre vigtige push-faktorer er: Flugt fra politisk forfølgelse, Overbefolkning og Klimaforandringer.

Af pull-faktorer nævnes 'Store lønforskelle' og 'Den demografiske kurve', dvs. aldringen af befolkningerne i de vestlige lande. Men forfatteren går videre og påpeger, at mange andre faktorer spiller ind. Familien er en vigtig faktor, for her træffes beslutningen, om nogen i familien skal prøve lykken i et andet land, ligesom netværk spiller en central rolle. Endelig er der en vis inert i migrationen, der får folk til at bevæge sig over grænserne, selv om vilkårene har ændret sig.

I tredje kapitel bevæger bogen sig op på det samfundsfaglige teoretiske niveau, hvor forskellige teoretiske skoler præsenteres som fx 'migranter som reservearmé' over for teorien om den 'transnationale kapitalisme'.

I det fjerde og femte kapitel er vi igen nede på jorden, og her ser forfatteren på, hvad der sker med de mennesker, som forsøger at opbygge en ny tilværelse i et nyt land, og hvordan det påvirker både immigranten og det land, som hun kommer til. Er USA en 'melting pot' eller en 'salatskål'? Hvad skal der til, for at man kan tale om en vellykket integration? Hvordan går det i USA med 57 millioner latinoer? Et særligt fokus har Niels Boel på situationen i Frankrig med 5 millioner muslimer (7,5 % af befolkningen), hvor han i et spændende afsnit fortæller om virkeligheden i den parisiske 'ghetto' Clichy-sous Bois med en dobbelt så høj arbejdsløshed som landsgennemsnittet og en indtægt, der er mindre end halvdelen af den almindelige. (se side 119-125).

I det sidste og sjette kapitel ses på migration og sikkerhed. Hvorledes har indvandring og flygtninge påvirket sikkerheden i modtagerlandene, og hvordan kan det være, at EU og USA i stærkere og stærkere grad går fra 'bløde' til 'hårde' midler, når de skal forsøge at styre udviklingen. Forfatteren gennemhuller en række

myter om indvandringens farlighed, hvilket næppe vil glæde tilhængere af Dansk Folkeparti og De nye borgerlige.

Bogen vil være interessant at læse for mange historielærere, for den giver et fint overblik over den nyeste viden på dette område, og den omtaler mange af de samfundsfaglige problemstillinger og teorier, der er centrale for at forstå migrationens indhold og betydning. Til gengæld vil bogen ikke være egnet til historieundervisningen generelt, da den ikke opererer med en historisk synsvinkel. Enkelte kapitler som 'Hvorfor migration?' kan dog med fordel inddrages i et historieforløb.

Men vi mangler stadig en bog til historieundervisningen, der giver et historisk overblik bl.a. med folkevandringstiden, udvandringen til den 'nye verden' og nutidens migration.

Ulrik Grubb

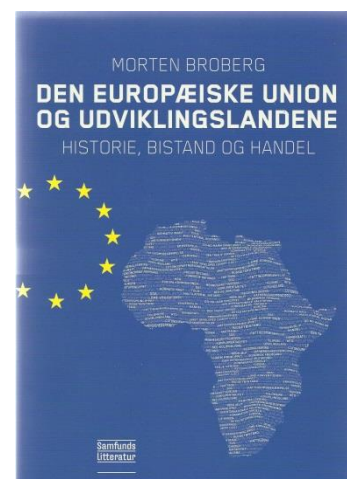
Den normative magt

MORTEN BROBERG: *"Den Europæiske Union og udviklingslandene"*.

Samfundslitteratur 2016. 300 sider. 349 kr.

Bogen er beregnet på at skulle være en lærebog, dels på de videregående uddannelser, dels i gymnasiet, dels som begynderbog for dem der gerne vil videre med emnet, dels som tilstrækkelig information for dem der beskæftiger sig med sagen i forbindelse med andre emner. Den opfylder langt hen ad vejen disse formål.

Bogens er delt i tre omtrent lige store dele, et historisk afsnit, et afsnit om u-landsbistandens mange forskellige ordninger og et afsnit om EU's samhandel med udviklingslandene. Der er arbejdet en del med at gøre den "spiselig", en god ting i betragtning af det lejlighedsvis noget tørre indhold: Tekstbokse, diagrammer, kort, tabeller og billeder. Der er oven i købet lavet en lille, interessevækkende quiz før hvert hovedafsnit, så man kan teste sin viden og blive klar over, at man stadig mangler noget. Samtidig er der gjort meget ud af at gøre bogen anvendelig som opslagsværk: Oversigt over aftaler, stikordsregister og forklaring af centrale begreber, herunder de mange forkortelser. Det er nok som opslagsværk bogen har sin største værdi.

Forfatteren er professor i international udviklingsret, og dette influerer naturligt nok den måde han griber tingene an på. Han er inden for sit felt særdeles vidende, men hans ekspertise sætter også grænser for hvad bogen skal og kan anvendes til. Forfatteren har dog varslet et bind 2 med "en række forskellige centrale temaer" uden at specificere disse nærmere. Men her i bind 1 er meningen at beskrive og forklare frem for at analysere og konkludere, så der er ikke "tankevækkende hypoteser" eller "opsigtsvækkende konklusioner" (s. 20). Det er nok en ret præcis beskrivelse af bogens indhold, så hvis man gerne vil analysere og konkludere, må man altså inddrage andet materiale. Ganske vist er der ind imellem fremført eksempler på hvordan en eller anden støtteordning fungerer, eller måske ikke fungerer, men det er spredte eksempler, ikke dele af en sammenhængende analyse.

Forfatteren opfatter EU som en "normativ magt", med ønske om og vilje til at arbejde for økonomisk og anden udvikling i tredje verdens landene, men er opmærksom på at de gode ønsker ikke altid realiseres. Men hans lejlighedsvis kritik er ikke en del af en sammenhængende diskussion. Han refererer kort nogle af de mere omfattende kritiske analyser af EU's bistandspolitik a la "aid is aids", men går ikke ind i en nærmere diskussion af dem; kun konstaterer han at han ikke tror på dem.

Der er et par enkelte svipsere i nogle af figurerne: Det er næppe opsigtsvækkende at store økonomier som USA, Kina og EU har en større andel af verdenshandelen end små økonomier som Norge og Schweiz, men det var nok mere interessant at sammenligne landenes eksport- eller importkvoter (fig. 11.1, s. 202). Fig. 11.2 s. 203 er ikke forklaret godt nok, "eksportpilene" har pil i begge ender!

Generelt er bogen meget anbefalelsesværdig som håndbog og opslagsværk.

Axel Moos

Luther

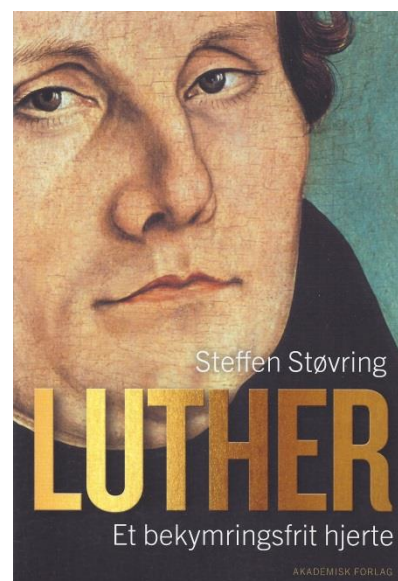
STEFFEN STØVRING: "Luther. Et bekymringsfrit hjerte". Akademisk forlag 2016, 200 sider, 250 kr.

Bogen er en af de mange bogudgivelser i anledning af reformationsjubilæet 2017.

Forfatterens ambition med bogen er at forbinde personer og begivenheder og deres handlinger og holdninger i fortællende form. I forordet præsenteres bogen af biskop emeritus Kjeld Holm som "en folkelig introduktion til en af de mest fascinerende skikkelser i vor historie og kultur". (s. 9)

Efter kort at have skitseret den historiske baggrund for reformationen fortæller Støvring kronologisk om Luthers teologiske og religiøse udvikling frem til den skelsættende "Turm erlebnis", hvor Luther gennem Paulus' ord i Romerbrevet kapitel 1: "Den retfærdige skal leve af tro..." får sin erkendelse: "Da var jeg overbevist om ganske at være født på ny og selv være trådt ind i Paradiset". s. 31

Med det som udgangspunkt beskrives Luthers begyndende kritik og kamp mod den kirke, som han selv var en del af. Støvring gennemgår reformationens udvikling, herunder de centrale skrifter fra før 1520, men også de interne konflikter med Karlstadt og Zwickauerprofeterne, som i følge Luther var for vidtgående. Støvring formår at fremstille reformationen og Luthers udvikling som fortælling, men får også stillet væsentlige spørgsmål, som fx hvor han på side 67 diskuterer betydningen af ægteskabet mellem nonne og munk set i forhold til kvindens generelle stilling! Støvring placerer Luther i forhold til reformbevægelserne i katolicismen, herunder Erasmus af Rotterdam og de andre reformatorer som Zwingli og Calvin.

Luthers kontroversielle forhold til jøderne og Islam bliver også behandlet i en form, som er lettilgængelig. Støvring fortæller levende om Luthers op- og nedture. Det gælder også den store krise, da Luthers beskytter, Phillip af Hessen, presser en hemmelig godkendelse af et ægteskab til venstre hånd igennem over for Luther.

En kort beskrivelse af Luthers sidste dage følges af et kort oversigtskapitel over eftertiden. I dette kapitel formår forfatteren at give en fin oversigt over den generelle udvikling med religionskrige, fredsaftaler, de enkelte trosretningers hovedforløb og endelig oplysningstiden og den moderne sekulariserings udfordring for dem alle. Støvring hævder, at netop lutheraneren er den, der lettest kan rumme denne sekularisering i kraft af Luthers to-regimente lære.

I et afsluttende kapitel opsummerer forfatteren Luthers betydning religiøst og samfundsmæssigt.

De sidste 50 sider af bogen indeholder udvalgte tekster af Luther, tidslinje og en række oplysende små biografier om de vigtigste personer.

Bogens fortællende stil og nødvendige forenklinger vil måske kunne vække til modsigelse fra nogle teologer, men som læser uden teologisk baggrund virker bogen som en rigtig solid bog til forståelse af Luther, reformationen og dens betydning. Støvring når således sit erklærede mål med bogen, og teologisk set er jeg tryk ved Kjeld Holms anbefaling.

Johannes Lebech

Reformationen

MARITA AKHØJ NIELSEN: *"Hvorfor taler vi dansk? Om reformationen og sproget"*. Forlaget Eksistensen 2016. 69 sider, 50 kr.

NIELS KÆRGAARD: *"Hvorfor er vi så rige og lykkelige? Om reformationen og økonomien"*. Forlaget Eksistensen 2016. 69 sider, 50 kr.

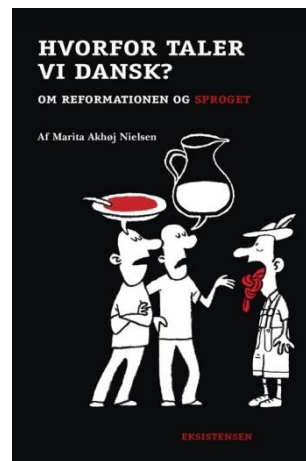
Forlaget Eksistensen har i anledning af det kommende reformationsjubel valg at udgive en lang række minibøger, der alle fokuserer på reformationens konsekvenser for vores liv, kultur og samfund. De tre første bøger er blevet anmeldt her. De to nyeste publikationer fokuserer på reformationens betydning for det danske sprog og økonomien.

Sprogforskeren Marita Akhøj Nielsen indleder med nogle generelle sproglige og sprogpoltiske overvejelser.

Med udgangspunkt i en beskrivelse af sprogudviklingen og sprogsituationen omkring år 1500 påviser hun, hvordan dansk bestemt var et levende sprog på daværende tidspunkt, men det var klart truet af plattysk. Plattysk var i samme periode presset af højtysk. Det skyldtes blandt andet, at Luther benyttede højtysk i sin bibeloversættelse. I denne periode reduceres Hansestædernes indflydelse og dermed udbredelsen af det plattyske.

Forfatteren viser, hvordan den massive brug af dansk i den reformerte kirke i form af prædiken og salmesang forankrer dansk som det mest udbredte sprog.

I forlængelse af dette viser hun, hvordan udviklingen af modersmålet de næste århundreder har en tæt forbindelse til kirkens sprogbrug, netop fordi den er så folkeligt udbredt. Her fremhæves særligt

salmedigtere som Kingo og Grundtvig, som med deres salmer på dansk fik stor betydning for det danske sprog.

Professor Niels Kærgård er tidligere økonomisk overvismand. Han indleder sin bog om økonomien med referencer til forskningsdiskussioner om religionernes betydning for økonomisk og politisk udvikling. Han viser, at en række debattører bruger reformationen som symbol til fremme af egne synspunkter. Det er fx tilfældet for baggrundsgruppen for den danske demokratikanon, som i reformationen ser grundlaget for demokratiet. Hans kommentar til dette:

“Altså en lige linje fra reformationen til det moderne demokrati med mangfoldighed og trosfrihed. Men hvordan passer det lige med det helt eller delvis enevældige monarki i århundrederne fra 1536 til 1849? Med at der også efter reformationen i perioder var dødsstraf for kætteri, og at man op i 1840'erne tvangsdøbte f.eks. baptisters børn?” s. 10.

Et lille kapitel viser reformationens direkte økonomiske betydning. Kongens inddragelse af den katolske kirkes jord, der omfattede en tredjedel af hele landets jord, fik givetvis stor betydning for hele samfundsøkonomien. En interessant detalje er, at kirkens økonomi blev lokal. Det kan ses af den massive investering, der skete i kirkeinventar fra slutningen af 1500tallet og begyndelsen af 1600tallet. Kærgård tillægger ikke reformationen direkte betydning for nutidens økonomiske tænkning som sådan. Det er i højere grad andre af reformationstidens / renæssancens tænkere, som er afgørende. Det betyder ikke, at de kirkelige kredse, herunder Luther, ikke beskæftigede sig med økonomien fra en kirkelig og moralsk synsvinkel. Her skelner Kærgård mellem forholdet til varemarkedet, pengemarkedet og arbejdsmarkedet.

Luther er kritisk over for de kapitalistiske tendenser, der ligger i både handel og retspolitik, men han er en stor tilhænger af en stærk arbejdsmoral, og det er en udbredt tanke, at den arbejdsmoral, der ses hos Luther, har påvirket den nordeuropæiske holdning til arbejde.

Det andet store spørgsmål om kristendom og økonomi i Luthers sammenhæng er ønsket om større lighed mellem mennesker ud fra et næstekærlighedssynspunkt. Allerede i katolsk tid var der taget hul på den diskussion, og Luther er bestemt ikke entydig på dette område. For eksempel støtter han ikke de mange bondoprør, som den samtidige reformator Thomas Müntzer gjorde.

Kærgård trækker linjer til en yderst inspirerende diskussion mellem de to biskopper Martensen og Monrad i slutningen af 1800tallet. Martensen forsvarede det sociale engagement som kristen og udviser sympati for den gryende socialisme, mens Monrad klart afviser socialismen.

Den diskussion fører forfatteren op til nutidens modsætninger mellem grupper af teologer. På den ene side ses tidehvervske præster som fx Søren Krarup med deres holdning til socialisme og politik stillet over for den gruppe af teologer som ud fra næstekærlighedsbuddet har klare sympatier for velfærdsstat og socialdemokrati.

Den diskussion bliver også bærende for hans konklusion. I en afsluttende diskussion om new public management og konkurrencestat antyder han, at nedlæggelsen af kirken som selvstændig organisation og kirkens ledelse overladt til fyrsten har betydet, at der ikke er noget organ til at tage sig af etiske og religiøse spørgsmål. Ja, at to-regimente læren overlod det jordiske til jordiske fornuftsregler.

Men når det kommer til spørgsmålet om reformationens betydning, er han klar: Lutherske teologer er så forskellige, at det er svært at skabe en direkte sammenhæng mellem reformationen og det samfund, vi har i dag på det økonomisk politiske område.

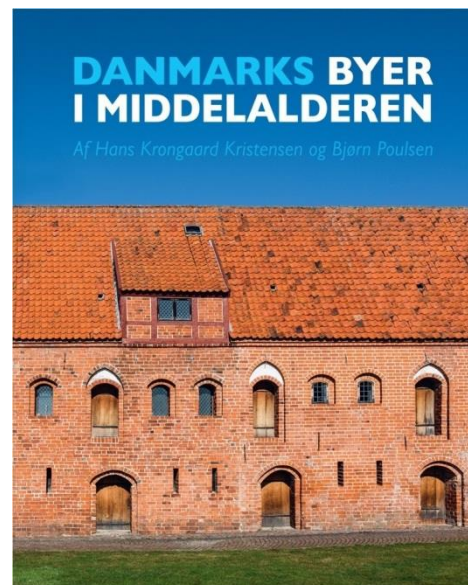
De små publikationer fra forlaget om reformationen er interessante bidrag til debatten. De har ikke karakter af lærde værker, men er gode oplæg til diskussion af reformationens betydning - og det er netop formålet med dem!

Johannes Lebech

Vigtig bog om middelalderens byer i Danmark

HANS KRONGAARD KRISTENSEN & BJØRN POULSEN: *"Danmarks byer i middelalderen"*. Aarhus Universitetsforlag 2016. 560 sider, 500 kr.

Aarhus Universitetsforlag har udgivet et meget tungt værk om de danske middelalderbyer. Den vejer flere kilo og er i samme gigant format som Poul Nørlunds Kalkmalerier og M. Mackeprangs værk om jyske Granitportaler. I 1940'erne kom der en hel række bøger i dette folioformat. Formatet er ganske uhåndterligt og for at sige det på jysk træls. I dette tilfælde er der intet der begrunder det klodsede og gammeldags format, alle de billeder der bragt i bogen, bringes i et format, hvor de snildt kunne være bragt i et almindeligt bogformat. Men når det er sagt, så er det en god bog, så god, så man ikke kun lever med et tåbeligt format, men glæder sig over bogen.

Bogen er skrevet af professor i Middelalderhistorie Bjørn Poulsen og Lektor emeritus Hans Krogsgaard, de er begge fra Aarhus Universitet. Værket skal ses som afslutning på det store projekt om de danske middelalderbyer, som professor Oluf Olsen havde fået sparket i gang i 1977. Bogen er en fin afrunding af dette projekt, den omtaler den danske by mellem år 500 og 1536.

Der er for mig ingen tvivl om, at dette er et værk, der i mange år vil stå som det fornemste værk omkring den danske middelalderby. Bogen er godt disponeret og bringer læseren en fornemmelse af byens udvikling, og ikke mindst om de skiftende betingelser for dem der boede i byen. Her bør fremhæves et lille, men både velskrevet og informativt kapitel om Kost og Levevilkår. Her præsenteres kost og ernæring i byerne ud fra undersøgelser af latriner – dette sættes i forhold til skellet materialet – hvor vi ser, at gennemsnitshøjden var højere end for 100 år siden – ergo der var en bedre levestandard i middelalderbyen, end i Danmark omkring år 1900.

Byen er et overflødigshorn af viden, f.eks. i et lille afsnit gennemgås de mest betydningsfulde borgmestre de danske byer har haft i middelalderen, her møder læseren bl.a. Hans Mikkelsen, Christian 2. og Sigbrits tætte samarbejdspartner, Ambrosius Bogbinder, Christian d. 2.'s tro borgmester i København, og ikke mindst Jørgen Kock, møntmester og borgmester i Malmø, et menneske der havde en evne til at overleve forskellige magtskifter. Dette er et godt eksempel på bogens spændvidde – bogen fortæller selvfølgelig om udgravninger, huses udformninger, men som det ses også meget andet.

En meget spændende del af bogen er beskrivelsen af byens kirke og deres betydning for byen. I bogen kan man følge kirken fra den tidlige kristendom i Danmark frem til reformationen. Netop omkring reformationen får læseren en fin lille skildring af hvordan byens udseende blev ændret pga. reformationen. Der blev nedbrudt klostre og kirker i byerne, men ikke kun forsvandt der kirker, der opstod nye gader og nye torve. Her bruges en række byer som eksempel, Viborg, Randers, Slesvig, Roskilde, og København. Det er netop her at en stor del bogens styrke ligger, forfatterene har det store overblik samtidig med, at de er inde i detaljen. Det gør, at man kan få både historien i mikroperspektiv og i makroperspektiv.

En af de mange ting som de to forfattere skal roses for, er de mange eksempler hentet fra kildematerialet. Det er med til, at gøre bogen interessant og vedkommende. I den forbindelse, så skal det bemærkes, at bogen er udstyret med et glimrende noteapparat. Det gør, at man som faghistoriker, selv kan vurdere brugen af kilderne.

Jamen er der ikke noget fagligt man savner i bogen? Jo, selvfølgelig er der det. Man kunne ønske sig en mere klar beskrivelse af skatteforholdene i byerne. Det fører over til værkets største svaghed. De fattige er behandlet i et ganske lille afsnit under senmiddelalderens byer. Der mangler et forsøg (det er næsten umuligt) på at definere, hvad fattige vil sige i en middelalderlig kontekst og på fattigdommens omfang. I forbindelse hermed, savner jeg også en gennemgang af prostitutionens betydning for bylivet. Til gengæld er der et fint afsnit om skævheden i bysamfundene, hvor man undersøger forskellene mellem de skattebetalende i en række byer.

Bogen er fyldt med et væld af gode illustrationer. De er ikke medtaget som pynt, men som er en vigtig udvidelse af teksten. Bogen er levende skrevet og en udmærket ordliste placeret bagerst i bogen, gør dette spændende stof interessant også for ikke fagfolk. Men desværre mangler der et sagsregister og denne mangel gør bogen vanskeligere at bruge til hurtige opslag. Som en trøst er bogen forsynet med en logisk indholdsfortegnelse.

Dette er en bog der på det stærkeste kan anbefales. Det er en vigtig bog, hvis man skal beskæftige sig med den danske middelalder. Den vil blive en hjørnesten i de næste mange år. Jeg kan kun sige – køb den, den er værd at læse, at have stående og bruge f.eks. i forbindelse med undervisning og forskning.

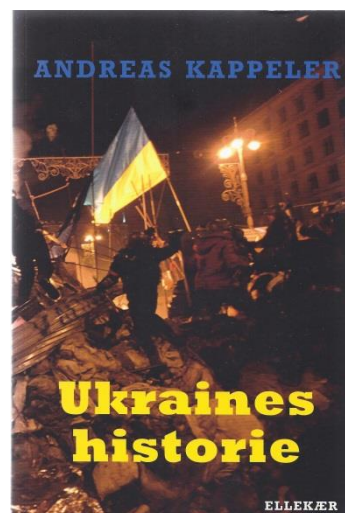
Torben Svendrup

Ukraines historie

ANDREAS KAPPELER: "*Ukraines historie*". Forlaget Ellekær 2016. Oversat af Jens Ellekær. 471 sider, 345 kr.

Der har hidtil ikke eksisteret megen litteratur på dansk om Ukraines historie, men dette rådes der bod på med forlaget Ellekærs udgivelse af Andreas Kappelers bog om Ukraines historie.

Andreas Kappeler (født 1943) er schweizisk historiker. Han har studeret ved universiteterne i Zürich og Wien og skrevet doktorafhandling om etniske

grupper ved Volga. Fra 1982 til 1998 var han professor i østeuropæisk historie ved universitetet i Köln og derefter indtil sin pensionering i 2011 ved universitetet i Wien.

"Kleine Geschichte der Ukraine" udkom første gang i München i 2004. Den danske oversættelse bygger på 4. ajourførte udgave af bogen, som blev udgivet i 2014.

Genren "at skrive et lands historie fra de ældste tider til nutiden" er ganske svær. Ingen forfatter kan have forskningsmæssig baggrund i så lang en periode, men Kappeler løser opgaven fortræffeligt.

Kap. 1-4 handler om den ældste historie frem til omkring ca. 1700, mens kapitel 6-8 behandler tiden op til 1. verdenskrig. Meget pædagogisk er der indsat et kapitel 5, som opsummerer de foregående og giver en status quo for situationen i Ukraine omkring 1700. Tilsvarende er kapitel 9 en oversigt over situationen i Ukraine op til Første Verdenskrig. Det mærkes alligevel, at det ikke er i disse tidsperioder, Kappeler er specialist. Det er gedigne og relevante oplysninger, men teksten er noget leksikonagtig og refererende.

Fra kapitel 10 til kapitel 16, som omhandler perioden fra 1914 til 2004, fremgår det tydeligt, at forfatteren her er på helt anderledes solid bund, og disse kapitler er bogens bedste. Der refereres i høj grad til forskningslitteraturen, og teksten er problemorienteret og diskuterende på en helt anden måde end i de foregående kapitler.

Bogens sidste to kapitler er dem, der er føjet til siden den første udgave af bogen. De behandler tiden efter 2004, dvs. Den Orange Revolution og den seneste udvikling, hvor Ukraine er blevet alvorligt destabiliseret bl.a. i forbindelse med den russiske annekstion af Krim. Det er vanskeligt at skrive historie om den allernyeste udvikling, og det præger også disse kapitler, som er noget kronologisk refererende, fordi det endnu ikke er muligt helt at afgøre, hvilke begivenheder der er skelsættende og hvilke, der er mindre betydningsfulde.

Samlet set er bogen et yderst kompetent og sobert værk, hvor der er meget at hente for den interesserede læser. Bogen er opbygget, så enkeltafsnit kan læses med udbytte, og den læser, som vil have det hele med, bliver godt oplyst.

Bente Thomsen

Den fælles vej mod afgrunden

OLE C. JØRGENSEN: "Beretningen om De Danske Aviser 1992-2011". Syddansk Universitetsforlag 2016. 752 sider. 498 kr.

Som der står i forlagsomtalen, har forfatteren "været hele turen gennem dagspressen", fra journalistelev til chefredaktør og fra Randers til Roskilde. Han har således et indgående personligt kendskab til de begivenheder og de personer han beretter om. Det er

i sig selv en god ting, men kan selvfølgelig medføre at beretningen præges temmelig meget af personlige synspunkter. Forfatteren gør allerede i de første linjer i sin introduktion opmærksom på at bogen ikke er en videnskabelig afhandling, men en beretning ”med journalistisk udgangspunkt”.

Den er, ud over forfatterens egen hukommelse, hovedsagelig baseret på interviews med en række ”kildepersoner”, hvoraf 118 står på en liste sidst i bogen, men der er også interviewet personer der ikke har ønsket at deres navne skulle komme frem. Der foreligger ikke oplysninger om hvor mange personer der er blevet bedt om interviews, efter hvilke kriterier de er udvalgt, hvor mange der har afslået, osv., og der er ikke direkte og detaljerede kildehenvisninger, der gør det muligt at efterprøve de enkelte oplysninger. Som forfatteren selv bemærker, så er det jo ikke en videnskabelig afhandling.

Det ”journalistiske udgangspunkt” har selvfølgelig også sine fordele. Bogen er, trods sit imponerende sidetal, let at læse og lejlighedsvis ret underholdende. Der er drama, der er helte og skurke, intriger og magtkampe. Stilistisk er der en omfattende brug af dramatisk præsens, hvilket dog somme tider kan give læseren problemer med at finde ud af præcis hvilket år vi befinder os i.

Et dramatisk tema der går igen i mange kapitler, er krigen mellem Berlingske og Jyllandsposten-Politiken. Kapitlet om gratisaviser er også særdeles spændende læsning.

Bogen er let at gå til og fra - takket være sin opbygning. Forfatteren kalder selv sin bog for et opslagsværk, og det er fuldt berettiget i og med at den er opdelt i kapitler efter aviser. Er man interesseret i udviklingen for en bestemt avis, er bogen let at finde rundt i. Hvis det er personer, man er interesseret i, kan man benytte personregisteret. Der er derimod ikke noget sagregister. Hvis man interesserer sig for forhold som rotationspresser, tabloidformat, ugeaviser, typografforbundet, morgenavis eller alkoholkultur, må man selv rode de enkelte kapitler igennem.

Med den baggrund forfatteren har, kan man undre sig over at han overhovedet kan holde sig fra en mere overordnet diskussion af de faktorer, der medførte den fælles skæbne for næsten hele den danske dagspresse i perioden: Et 25 % fald i oplaget (45% om søndagen) og et fald i antallet af selvstændige dagblade fra 43 til 29 (hvor man for manges vedkommende kan sætte store spørgsmålstejn ved selvstændigheden). De generelle udviklingstræk tages op i et par indledende sider, men må ellers findes i kapitlerne om hver enkelt avis. Det er jo langt hen ad vejen de samme problemer aviserne tumler med, og de samme løsninger, de – mere eller navnlig mindre – succesrigt forsøger sig med, uden smålig skelen til hvor galt det gik da naboen prøvede.

Betyder denne tilbageholdenhed fra en ellers særdeles velorienteret forfatter at bogen bliver mindre anvendelig? Faktisk ikke. Bogen er meget velegnet som kildemateriale, f.eks. til elevopgaver. Ved at gå på tværs af kapitlerne kan der findes materiale til belysning af samarbejdsformer, fusioner, trykning, ugeaviser, skifte af format og tidspunkt, aviskrig, netudgaver, radio- og tv-stationer, annonceindtægter, de enkelte overleverere, karrieremønstre og meget andet.

Axel Moos

Slaveri

SOLOMON NORTHUP: *"Tolv år som slave"*. Kristeligt Dagblads Forlag 2014. 293 sider, 250 kr.

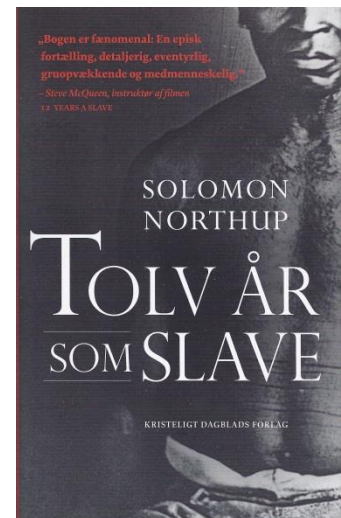
Denne beretning udkom i 1853 og fortæller historien om forfatteren, der blev kidnappet i 1841 i New York og efterfølgende solgt som slave. Her levede han som slave i Louisiana indtil han fik mulighed for at gøre krav på sin frihed i 1853 og kunne tage hjem til sin familie. I løbet af de 12 år måtte han gå så grueligt meget igennem i form af hårdt arbejde hver dag og tilhørende barske straffe, hvis målet for arbejdsdagen ikke blev nået – eller hvis blot plantageejereren var i dårligt humør. Beretningen beskriver slaveriet "indefra".

Han blev reddet af sin musikalitet idet han var god til at spille violin og derfor blev lejet ud af forskellige "ejere" til at spille på naboplantager. Dertil var han også behændig til at arbejde med træ og udviste initiativ med forskellige forslag til forbedringer på plantagerne og deres ejere. Gennem alle 12 år måtte han skjule at han kunne læse – dette ville have afsløret ham og han ville være blevet gemt væk fra myndighederne.

Efter flere flugtforsøg lykkedes det ham via en omrejsende tømmer, der var imod slaveriet, at komme i kontakt med myndigheder i Nordstaterne, der tog initiativ til at få ham frigivet.

Beretningen lægger sig i kølvandet på Harriet Beecher Stowes *"Onkel Toms hytte"*, der udkom som føljeton over 40 uger i tidsskriftet National Era fra 1851 og som bog i 1852. Der er da også henvisninger i nærværende bog til denne roman. Forskellen er blot at Solomon Northup fortæller sin egen og selvoplevede historie og kan som sådan betegnes som en førstehånds kilde.

Beretningen kan dermed bruges sammen med *"Onkel Toms hytte"* i forbindelse med SRP opgaver. Skulle den bruges i undervisningen (i uddrag) ville det være oplagt at se filmen, der er baseret på Northup's beretning og vandt adskillige Oscars.

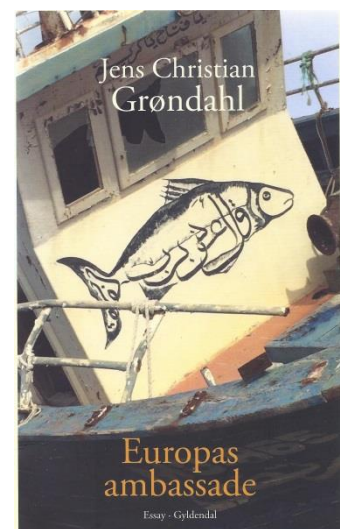

Peder Wiben

Europæiske værdier i en opbrudstid

JENS CHRISTIAN GRØNDAHL: *"Europas ambassade. Essay"*. Gyldendal 2016. 123 sider, 115 kroner.

I denne bog tager forfatteren Jens Christian Grøndahl (f. 1959) udgangspunkt i de dramatiske begivenheder i foråret 2015. Dette sker specielt med udgangspunkt i flygtningekrisen, som i løbet af foråret 2015, har stillet Europa og europæerne over for en række valg.

For at udforske disse bruger Grøndahl øen Lampedusa som udgangspunkt, da øen ifølge forfatteren er "Europas Ambassade" over for specielt de afrikanske migranter. Det er således her de møder det officielle Europa i form af myndighederne, hvor specielt den italienske kystvagt og dens arbejde med at redde migranter får taletid. Også frivillige organisationer som Mediterranean Hope bliver hørt.

Dette betyder, at selv om Grøndahl også lader modstandere af indvandring og andre tilhængere af en stram kurs komme til orde bliver det personlige møde og kravet om at hjælpe, hvor man er, det argument som gør, at man må gøre mest muligt for de migranter der ankommer. Som Grøndahl citerer Paola La Rosa for, når han skal forklare hjælpsomheden hos de lokale på Lampedusa: "*Tog man 6.000 mennesker fra Jylland og plantede dem på Lampedusa, ville de sikkert handle på samme måde.*" (s.42).

Bogen kommer også rundt om emner som ligestilling, religion i det offentlige rum, terror samt betydningen af et uddannelsessystem, som gør at mennesker kan se de lange linjer i samspillet mellem forskellige civilisationer.

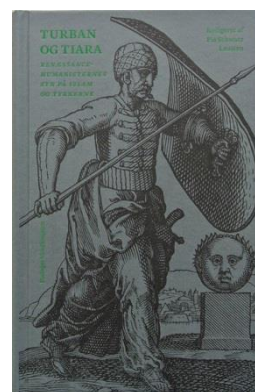
Samlet set kan uddrag af bogen således bruges som synspunktsmateriale i forbindelse med et forløb om værdier eller om globaliseringen og dens udfordringer. Bogen anbefales derfor til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

Renæssancehumanisterne og islam

PIA SCHWARZ LAUSTEN (red.): "*Turban og tiara. Renæssancehumanisternes syn på islam og tyrkerne*". Forlaget Vandkunsten 2016. 271 sider, indbundet, 350 kr.

Ni danske forskere fra forskellige fagområder har skrevet elleve artikler om udvalgte renæssancehumanisters syn på islam og osmannerne/tyrkerne, som netop i denne periode igennem militære erobringer geografisk kom ganske tæt på vesten fra øst. Konstantinopels fald i 1453 var vestens og dens kristendoms første store nederlag til 'tyrken', og han gik fortsat fremad på Balkan, en fremmarch, der først blev stoppet med osmannernes nederlag ved Wien i 1683.

Petrarca (1304-74), ofte betragtet som en grundlægger af renæssancen, er en central figur i bl.a. Pia Schwarz Laustens artikel om hans "korstog mod arabisk kultur og islam". I sin poesi udtrykker han sig følsomt og tvivlende, men

"... hans udtryk er hårdt og uden tøven når han sætter sig for at argumentere politisk, religiøst og kulturelt for vestens overlegenhed i forhold til den muslimske verden".

Petrarca, der i øvrigt ligesom flere andre i samtiden drager paralleller til oldtidens kampe og krige, fx athenernes imod perserne, er imidlertid stadig så meget barn af middelalderens problematikker, at han plæderer for korstog imod muslimerne/saracenerne og for generobring af Det hellige Land og Den hellige Grav. For flertallet af de senere renæssancetænkere, der beskæftiger sig med denne øst/vest-problematik, bliver det Konstantinopels fald og tilbagetrængningen af osmannerne, som er i brændpunktet, og

perspektivet her er nok ofte mere politisk og militært, end det er religiøst, uden at denne dimension dog var bortfaldet.

Pia Lausten spørger sig imod slutningen af sin artikel

"... om ikke Petrarcas antiarabiske temaer kan ses som bidrag til den antipati imod islam og tyrkerne, som blev en gennemgående tendens blandt det 15. og 16. århundredes humanister og forfattere – en tendens som på sigt har været med til at skabe forestillingen om en fælles kristen, europæisk kulturel identitet som noget der bygger på en afvisning af islam".

I sin artikel om albaneren Marin Barleti (ca. 1460-1512), sammenfatter Minna Skaftø Jensen billedet af indholdet i to af hans vigtigste skrifter:

"(...) tyrkerne er vilde og grusomme, og (...) man kan ikke regne med dem".

Erasmus af Rotterdam (1469-1536) var fortaler for, at der var uendeligt mange veje til sandheden, og at omfattende religiøs tolerance derfor burde efterkommes, og muslimer skulle vel næppe undtages herfra, skulle man tro, skønt Martin Schwarz Lausten i sin artikel om synet på tyrken i dansk humanisme og reformationstid citerer Erasmus for at anse tyrkerne for en "race af barbarer"... Hvorom alting er, så skulle man for Erasmus at se ikke gå militært imod tyrkerne, men derimod gå til ondets rod: synden og ondskaben hos sig selv, som tyrkerne var sendt af Gud for at straffe.

Denne opfattelse af tyrkerne som Guds strafferedskab var udbredt, også hos Martin Luther (1484-1546) og hans tilhængere, herunder den danske teolog Peder Palladius (1503-60), der så dette strafferedskab som en legitimation af reformationen, idet straffen ifølge ham rettede sig imod paven og den katolske kirke. Omvendt så katolikker, bl.a. den danske teolog Poul Helgesen (ca. 1484-1535), tyrkerne som Guds strafferedskab imod de protestantiske kættere...

Luther ville dog, i modsætning til Erasmus, bekæmpe tyrkerne militært, ikke af religiøse, men af verdslige grunde, fordi tyrkerne for ham at se ville nedbryde det verdslige samfund, hvor de fik magt, som de havde agt. Samme Luther mente dog også, at der

"... blandt tyrkerne indbyrdes hersker god tugt og disciplin. Det kunne vi kristne lære noget af, mente han", skriver Martin Schwarz Lausten.

Artiklerne giver tilsammen en nyttig oversigt over renæssance-holdninger til islam og 'tyrken', nok især til denne, og især som en militær og politisk trussel. Man kunne dog godt ønske sig dels en mere idéhistorisk og filosofisk konfrontation imellem mere verdsligt orienteret renæssancehumanisme og religionsfilosofisk (og måske politisk ideologisk) islam, dels en konfrontation imellem kristen teologi af forskellig konfession fra perioden på den ene side og islamisk teologi på den anden – konfrontationer forankret i læsninger af de respektive religiøse grundtekster. Men måske var det faktisk sådan, at det i tiden højspændte militære forhold imellem det osmanniske imperium og vesten af ret forståelige grunde stjal hele billedet. Det er i høj grad det indtryk, bogen formidler.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Tro, Håb, Kærlighed

PETER LODBERG, BERTEL NYGAARD OG ANNE MARIE PAHUUS: "Tro, Håb, Kærlighed. Tænkepauser" (3 bøger i en pakke). Aarhus Universitetsforlag 2015. 180 sider, 100 kr.

Aarhus Universitetsforlag har succes med sin serie Tænkepauser, som består af små, oprindeligt selvstændigt udgivne bøger på 60 sider stykket, der hver især behandler et centralt begreb og hver især er skrevet af en forsker på feltet ved Aarhus Universitet. Nu har man så fået den immervæk oplagte idé at udgive skrifterne om begreberne tro, håb og kærlighed, forfattet af henholdsvis en teolog, en historiker og en filosof, i en fælles pakke.

De forskningsbaserede og -formidlende små skrifter, der er causerende og rapsodiske, kan vel stilistisk set sammenlignes med højskole- eller folkeuniversitetsforedrag.

De tre her behandlede begreber er alle karakteriseret ved en relativt stor åbenhed og usikkerhed; den, der tror, ved knap, hvad hun tror på – hvem kender således Guds væsen og eksistens? –, og den, som måtte håbe på en bedre verden, gør klogt i ikke at lave sig alt for håndfaste, konkrete forestillinger eller utopier. Og om den, der virkelig elsker, siger Søren Kierkegaard ifølge Anne Marie Pahuus, at "... han næppe kan finde glæde, tilfredsstillelse eller fremvækst ved at sysle med en definition". Så forfatterne er på en ganske svær opgave, når de forsøger at bestemme disse begreber. Men de opnår i hvert fald at give læseren stof til eftertanke, og så må målet vel siges at være nået for en bogserie ved navn Tænkepauser.

Teologen Peter Lodberg definerer tro – der for forfatteren i øvrigt også er et privat anliggende – på denne måde:

"Tro er (...) en fast tillid til, at det, vi håber på, også vil indtræffe, og en overbevisning om, at det, vi ikke kan se, alligevel findes".

Men måske lader 'fastheden' og 'overbevisningen' i troen sig diskutere, al den stund tro er en lavere grad af viden, en form for viden, der ikke har adækvat (be)greb om sin genstand?

En interessant historisk udvikling af det protestantiske trosbegreb fra Martin Luther i 1500-tallet og frem til Martin Luther King i vor tid påpeges af Lodberg:

"Han (Luther; pf) mente, at vi ikke af egne kræfter kan tro, men må lade en afgørelse gælde, som allerede er truffet af Gud. I dag er det ifølge den anden Luther (King; pf) op til hver enkelt af os at tage det første trin op ad troens trappe".

Individets frigørelse og frie valg synes altså i løbet af de 500 år til nu også at have vundet indpas i protestantiske trosretninger.

Den vel nok mest historisk anlagte af bøgerne – der dog alle i større eller mindre grad har en historisk og/eller idéhistorisk dimension – er historikeren Bertel Nygaards om håb, herunder utopier. Men samtidig søger også han at afklare 'sit' begreb. Og håbet er ifølge sin natur kritisk:

"Når vi håber, er vi på vej til andre forståelser af vores væren og vores handlinger".

Og netop fordi håbet altid henviser til den ikke legitimt eliminérbare mulighed for ønsket om en forandring af det værende, tillader håbet ikke, at det til enhver tid bestående ophøjes til noget eviggyldigt; Nygaard udtrykker det næsten aforistisk her:

"Når vi udnævner en bestemt virkelighedstilstand til håbets fulde virkeliggørelse, er vi ved at lade alt virkeligt håb ude".

Af troen, håbet og kærligheden er kærligheden størst, mente apostlen Paulus, der også fandt, at

"... kærligheden er tålmodig, kærligheden er mild, den misunder ikke, kærligheden praler ikke, den bilder sig ikke noget ind. Den gør intet usømmeligt, søger ikke sit eget, hidser sig ikke op, bærer ikke nag. Den finder ikke sin glæde i uretten, men glæder sig ved sandheden. Den tåler alt, tror alt, udholder alt".

Således citerer forfatteren. Men måske er kærligheden endda mere mangfoldig end som så; kan det således ikke være et udtryk for kærlighed at være utålmodig med uretten?

En traditionel både historisk og systematisk modsætning med hensyn til kærlighedsbegrebet er den mellem eros og agape, altså modstillingen mellem en i udgangspunktet kropslig, sanselig kærlighed på den ene side og næstekærlighed på den anden. Den første kan historisk føres tilbage til det antikke Grækenland, den anden til kristendommens opkomst. Anne Marie Pahuus lader Platon, fx i dialogen Symposion, være eksponent for den første. Spørgsmålet er imidlertid, i hvor høj grad der findes den nævnte modsætning, i hvert fald når Platon trækkes ind som protagonist for den erotiske kærlighed. Det forekommer nemlig som om, at Platons eros på ingen måde udelukker næstekærligheden, og det er vel næppe heller en tilfældighed, at Platon vel igennem ca. 1000 år indtil 1100-tallet var kirkens primære filosof.

"(..) man kan sagtens forstå en ubetinget kærlighed, sådan som den dukker op i livet, bl.a. i forhold til vore børn"

siger forfatteren. Jo vel – men alligevel forekommer eksemplet ikke undertegnede helt ubetinget at være velvalgt. Ikke så sjældent annoncerer nogen således på Facebook, at den største lykke i livet er det, når ens børn har medgang. Det er selvfølgelig reelt nok, bevarer; men det kunne med rette suppleres til, at den største lykke var, når alle andres og ens egne børn trives godt.

Men bøgerne formidler letlæst og ganske godt om disse forskeres forskning og holdninger samt om de omhandlede begrebers aktuelle, forskningsmæssige status.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Mona Lisa – La Gioconda

DIANNE HALES: *“Mona Lisa. Alle kendes smilet. Ingen kendes hendes historie”*. Biografi. På dansk ved Brian Dan Christensen. Gyldendal 2016. 342 sider, 300 kr.

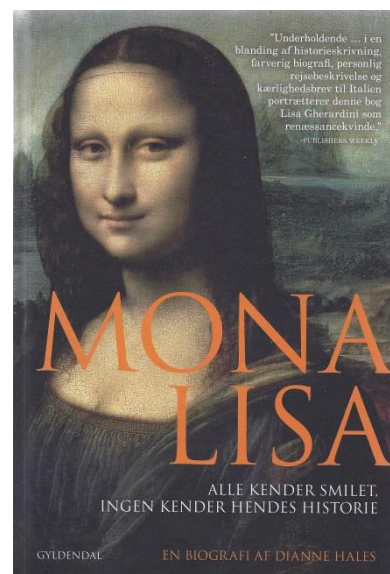
Bogens første sætning forklarer, at det hele har som forudsætning, at Mona Lisa faktisk er identisk med Lisa Gherardini, hvilket stammer fra den ældste beskrivelse af værket. Bogens forfatter er ikke historiker, men journalist. Hun skriver på den måde som er typisk for amerikanske journalister: hun fortæller om sig selv samtidig med at hun fortæller om sit emne. Så vi får at vide hvordan hun går rundt i Firenzes gader og huse, hvordan hun undersøger gamle arkiver, hvilke eksperter hun taler med osv.

Bogen er kronologisk fremadskridende. Forfatteren holder flere bolde i luften på én gang. Dels fortælles Firenzes historie i senmiddelalderen og den tidlige renæssance. Dels fortælles der om familien Gherardini (den familie Mona Lisa blev født i), dels om familien del Giocondo (den familie hun blev gift ind i). Samtidig fortælles om familien da Vinci, især dens mest berømte medlem Leonardo. Mest plads bruges der dog på Mona Lisa, selv om vi faktisk ikke ved spor om hende. I stedet fortælles der omhyggeligt alt hvad historikerne ved om hvad der skete når en pige blev født i de velhavende kredse. Videre om pigeopdragelse, kønsroller, påklædning, medgift, forlovelse og ægteskab. Endelig om begravelse. Forfatteren går altså ud fra at hun har levet et liv der var typisk for kvinder i Firenze på den tid. Dette ved man meget om, dels fordi der er bevaret mange arkivalier, dels fordi utallige historikere har beskæftiget sig med renæssancens Firenze. Lisas gemal var en aktiv forretningsmand, der har efterladt flere forretningspapirer, skøder, retsakter samt et testamente. – Bogens sidste kapitler handler om maleriets skæbne fra Leonardos død til i dag.

Bogen er meget læsevenligt sat op med korte kapitler, der igen er delt ind i afsnit på højst et par siders længde. Sproget er let læseligt. Det er som at læse en godt researchet artikel i Weekendavisen eller en af de store søndagsaviser. Dianne Hales har sine favoritter blandt personerne. Alt hvad Leonardo da Vinci rører ved, er genialt. Derimod har hun ikke så meget til overs for Michelangelo. Vi er dog ikke i tvivl om at renæssancen var et kulturtelt højdepunkt. Men ved magtskifte i byen og under krigene blev taberne behandlet yderst barbarisk.

Desværre er der ingen illustrationer. På omslaget findes en gengivelse af det berømte maleri, men det er hendes ansigt i nærbillede. De øvrige dele af maleriet er ikke med. Det er lidt ærgerligt, for i den grundige gennemgang af billedet fortæller Dianne Hales også om andre dele af maleriet, f.eks. hendes hænder. Hun fortæller også om andre af Leonardos malerier, f.eks. Damen med hermelinen. Det er lidt fedtet af forlaget, at disse malerier ikke er gengivet.

Anbefales til alle der ønsker at vide mere om Italien i renæssancen.

Jørgen Krøigård

Om tolerance

VOLTAIRE: "Afhandling om tolerance". Oversat fra fransk af Tine Byrckel. Forlaget Korridor 2016. 154 sider. 160 kr.

Voltaire, der var døbt Francois-Marie Arouet, er utvivlsomt et af 1700-tallets Oplysningstids mest fremtrædende og betydelige hoveder. Han blev født i 1694 og døde i 1778, og oplevede således ikke Den franske Revolution, som han nok var med til at forberede litterært og teoretisk, men hvis udartning i terror og despoti han givet ville have været uforsonlig kritiker af.

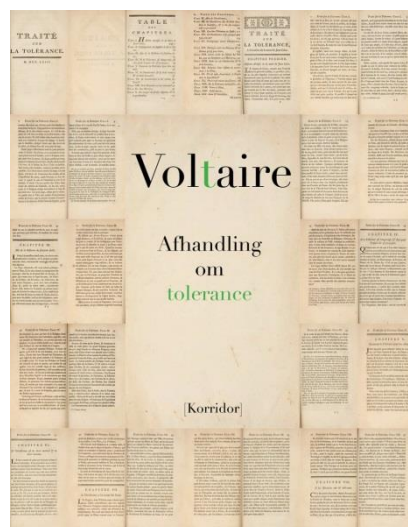
Voltaire var nok filosof, men han broderede eller svejsede ikke noget system sammen. Han kunne meget vel have været enig med Nietzsche, når denne om sig selv siger, at han "ikke har tillid til noget system, ikke engang mit eget". Velsagtens af samme antystematiske grund er Voltaires mere filosofiske skrifter nærmest ukendte ikke blot i Danmark, men også i hans franske fædreland, hvor det især er hans satiriske roman *Candide* fra 1759, der er fast pensum. Denne roman satiriserer over den teodicé, der tillægges filosofen Leibniz og hans tilhængere, dvs. forsvaret for foreneligheden af en algod og almægtig Gud på denne side og en af denne skabt verden, der er fuld af ondskab, ulykker og fejl, på den anden. Især jordskælvet i Lissabon i 1755, der kostede vel op imod 70.000 mennesker livet, får den unge hovedperson, *Candides*, øjne op for det mere end tvivlsomme i teodicéen, så han vender sig fra den slags ørkesløse vidtløftigheder til fordel for det mere pragmatiske og (almen)nyttige: 'at dyrke sin have'.

Efter mordene på 13 medlemmer af satiremagasinet *Charlie Hebdo*s redaktion 7. januar 2015 er imidlertid et filosofisk skrift af Voltaire vendt tilbage fra glemslen, betegnende nok et filosofisk lejlighedsskrift, nemlig dette forsvarsskrift for ikke mindst religiøs tolerance. Skriftet fandt først sin anledning i torteringen og henrettelsen af den 68-årige købmand og protestant Jean Calas og den uretmæssige behandling af resten af dennes familie i 1763 – samme år som skriftet udkom – tildragelser, der havde deres grund i religiøs, katolsk fanatisme (men i princippet kunne det lige så vel have været omvendt). I månederne efter 7.1.2015 er skriftet solgt i hundredtusindvis af eksemplarer i Frankrig, skriver oversætteren i den danske udgaves efterord, og er i det hele taget blevet et symbol på kampen imod intolerancen dernede.

Voltaire, som mange franske på hans tid stærkt præget af den engelske filosof John Locke, plæderer klart og tydeligt for tolerance, og som den oplysningsmand, han er, henviser han i det følgende citat trossager ikke til en selvstændig trossfære, men til fornuften, foruden at han her nægter tvang nogen legitimitet i sager om den enkeltes overbevisning:

"Skulle det være enhver borger tilladt udelukkende at stole på sin egen fornuft og følge den, lige meget hvad den oplyst eller forvrænget dikterer? Det bør det være, så længe det ikke forstyrrer ro og orden, for den enkelte er ikke selv herre over, hvad han tror eller ej, men til gengæld over at overholde sit hjemlands skikke".

(Ønsket om) adskillelsen af stat og religion anes også i citatet; staten skal ikke blande sig i den enkeltes tro, der principielt betragtes er en privatsag, men til gengæld skal nødvendige, men dog foranderlige, regler for socialt samliv respekteres uden religiøs indblanding.

Med mange historiske eksempler – dog stort set uden kildeangivelser – maner Voltaire til tolerant besindighed; fx anser han den gængs påståede grusomhed mod kristne i Romerriget for stærkt overdrevet, tværtimod ser han de romerske herskere som religiøst meget tolerante...

Voltaire var selv religiøs og katolik, nærmere bestemt i en deistisk aftapning. Det teologiske spørgsmål om, hvorvidt deismen er forenelig med mere ortodoks, romersk katolicisme skal ikke behandles her. Deismen er en teologisk-filosofisk opfattelse præget af den i Oplysningstiden almindelige mekaniske materialisme og går i korthed ud på, at Gud ved en slags stød eller skub har sat verden i gang, og derpå fungerer denne efter sine egne kausale love, som mennesker let kan gennemskue og leve vel efter. Så på ingen måde er han altså modstander af religioner og deres forskellige former for etik:

”Menneskeheden er på en gang så svag og perverteret, at den uden tvivl har bedre af at være underlagt alle mulige former for overtro, medmindre de altså er dødbringende, end at leve uden religion”.

Voltaire opfatter i grunden naturen som fanatismens og intolerancens modsætning og dermed som en torn i øjet på disse, vel nok fordi den i sidste ende er mild og blid og derfor svag, hvad ingen fanatisme tåler:

”Det er desværre sådan, at så snart naturen lader en blid og velgørende stemme lyde, så hyler fanatikerne – naturens svorne fjender – i protest. Når freden banker på døren, smeder intolerancen sine våben. Åh, I som vælger mellem nationer og skabte fred i Europa, vælg nu mellem de fredelige og de krigeriske”.

(For)manende lader Voltaire nu naturen få det (omtrent) sidste ord:

”Jeg lod jer føde svage og uvidende for at vegetere nogle minutter på jorden og fede jeres korpuser op. Da I er svage, må I tage jer sammen, da I er uvidende, må I oplyse jer selv og hinanden. Når I alle når frem til samme mening, hvilket næppe nogensinde sker, når der kun er en eneste person tilbage, der mener det modsatte, så skal I tilgive ham. For det er mig, der lader ham tænke, som han gør. Jeg har givet jer arme til at dyrke jorden og en lille flamme af fornuft til at lyse for jer, jeg har lagt en spire af medlidenhed i jeres hjerter, så I kan hjælpe hinanden med at holde livet ud. Kvæl ikke denne spire, korrumper den ikke, forstå, at den er guddommelig, og vælg ikke vanetænkningens elendige vildfarelser frem for naturens stemme”.

Har nogen således set lyset, så stammer det nødvendigvis altid bare fra en lille flamme, der ikke, aldrig er i stand til at oplyse alt. Derfor bør man være beskeden og tolerant.

Skønt det også i høj grad er bundet til forfatterens samtid, er der stadig noget at lære af dette skrift.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Holocaust er ikke kun historie, det er også en advarsel

TIMOTHY SNYDER: *"Sort Jord. Holocaust som historie og advarsel"*. Gads Forlag 2016. 494 sider, 350 kr.

I 2010 udgav historikeren Timothy Snyder, professor på Yale Universitetet, sin bog "Bloodlands", som allerede året efter kom på dansk på Politikens Forlag. Nu har Gads Forlag så udgivet opfølgingsværket "Sort Jord", hvor Snyder aktualiserer Holocaust og allerede i forordet lægger op til at indskærpe os, at Holocaust ikke kun er historie, det er også en advarsel.

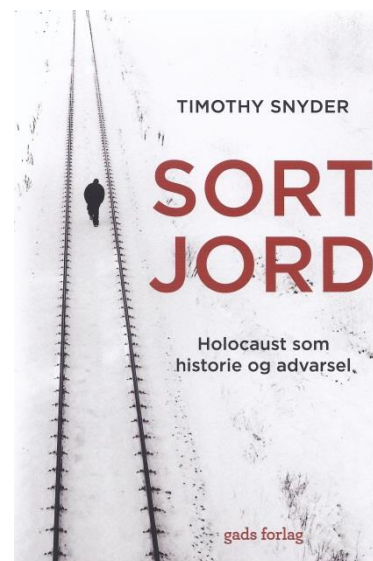
Snyder forklarer først indgående "Lebensraum" tanken og tager derpå fat på sin hovedidé: For at de europæiske jøder kunne myrdes, måtte de stater, der blev tilintetgjort, være dem, hvor jøderne var borgere. Han gennemgår forholdet mellem jøder og polakker i den nye stat, Polen, men også forholdet mellem Polen og Tyskland, hvor Snyder forklarer, hvordan Polen og Tyskland kunne arbejde tæt sammen helt frem til 1939.

I kapitlet "Løftet om Palæstina" viser Snyder, hvordan Polen i mellemkrigstiden aktivt støtter jødiske revisionister som Jabotinsky og understreger, hvor involveret Polen var i Mellemøsten: *"Warszawa ønskede både en kraftig udvandring af jøder fra Europa og en jødisk stat i Palæstina."*

Kap. 4 står helt centralt, idet Snyder her udvikler sin teori om statsødelæggelserne som en klar forudsætning for Holocaust: Når angrebet på de østrigske jøder i marts 1938 bliver så voldsomt og radikalt, hænger det sammen med ophøret af den østrigske stat – der er ingen til at beskytte jøderne. Og præcis det samme sker et halvt år efter i Tjekkoslaviet: Efter München havde de 30.000 jøder i Sudeterlandet pludselig ingen statsbeskyttelse. Og mest voldsomt sker det fra september 1939 med det tyske angreb på Polen – hvor nazisterne gik ud fra den påstand, at Polen ikke eksisterede, ikke havde eksisteret og ikke kunne eksistere som en suveræn stat: *"Ophævelsen af statsstatus og lov var ikke en teknikalitet, men derimod et spørgsmål om liv og død."*

Allerede i Bloodlands kom Snyder ind på grundene til, at det var i en afgrænset zone i det nuværende Polen, Ukraine, Hviderusland og Baltikum at myrderierne fra 1933-1945 fandt sted. Dette videreudvikles her i "Sort Jord", hvor Snyder påviser, hvordan Hitler forestiller sig mellemkrigstidens nationalstater først blive knust ved hjælp af sovjetiske metoder og derpå overtaget af nazisterne.

Da Hitler rykker ind i de områder, Sovjet havde besat fra 1939-41, går masse mordet på jøderne straks i gang og Snyder påviser, hvordan den lokale befolkning mere eller mindre ivrigt deltog i drabene. Forklaringen: *"Den politiske virkelighed, som var, at stort set alle var involveret i Sovjetsystemet, kunne reduceres til en idé om nogle få skyldige jøder, som var et politisk*

fantasioffer.” Og Snyder forklarer, hvordan aktiv bistand ved pogromerne i sommeren 1941 f.eks. for ukrainere og litauere, der havde været kommunistiske eller sovjetiske kollaboratører, kunne være ”et nyttigt politisk dække” – var man med til at myrde jøder, kunne man ikke have været Sovjet-kollaboratør! Snyder formulerer det s. 222 meget præcist: *”Jøderne var ansvarlige for kommunismen og for Sovjetunionen; deres tilintetgørelse ville være ensbetydende med dens nederlag samt naturligvis, at alle andre blev fritaget for ansvar.”*

Snyder gør i sit afsnit om Auschwitzparadokset opmærksom på, at ordet *”Auschwitz er blevet synonym for Holocaust som helhed”*, men gør opmærksom på, at det store flertal af jøder allerede var blevet myrdet længere mod øst på det tidspunkt, hvor Auschwitz blev et dødsanlæg: *”Og mens Auschwitz er blevet husket, er det meste af Holocaust stort set blevet glemt.”*

I dette afsnit kommer Snyder også ind på forholdene i Danmark – og dem har han tydeligvis ikke meget begreb om – hvad der jo kan gøre én lidt nervøs – hvad så med oplysninger, man ikke på samme måde kan kontrollere? Men OK – hans forskningsområde er *”Bloodlands”* – ikke Vesteuropa. Alligevel er det forbløffende, at han s. 250 kan skrive, at *”regeringerne skiftede i overensstemmelse med danskernes ønsker”* – mig bekendt er Scavenius et tysk krav. Og Snyder kender heller ikke til følgerne af 29. august., når han taler om, at *”den suveræne danske regering tog affære over for Berlin på disse (jødiske) borgeres vegne”*.

Snyder sammenligner også Holocaust i Holland og Frankrig – og prøver at forklare den kolossalt store procentdel af de hollandske jøder, der mistede livet under Holocaust: *”Da Holland manglede de grundlæggende institutioner for suverænitet, og fordi de hollandske institutioner var blevet splittet efter den østeuropæiske model, mindede resultatet for jøderne om forholdene i de statsløse zoner, om end det ikke var helt så forfærdeligt”*.

I de sidste kapitler ser Snyder på redningsmændene og forklarer meget fint, hvordan det at man skjulte jøder i de statsløse zoner i Østeuropa betød, *”at man risikerede sit eget og sin families liv hvert eneste øjeblik, gennem uger, måneder, ja år.”*

Og hvad er så advarslen fra Holocaust, som Snyder ser den? Den vil virkelig kunne lægge op til debat, for Snyder synes at frygte et Kina, der har et enormt behov for fødevarer – og en tilsvarende evne til at jage ressourcer – hvad kan man frygte her, hvis Kina mangler *”Lebensraum”*?

Snyder ser også paralleller mellem Hitlers benægtelse af Polens eksistens som stat og Putins benægtelse af, at *”ukrainere”* eksisterer som folk. Og hvorfor allierer Putin sig pt med det yderste højre i Europa – for at ødelægge Den europæiske Union?

Og nej – Snyder er ikke kun nervøs for Kina og Putins Rusland – der er også en barsk kritik af USA's krig mod Irak – *”den illegale invasion af en suveræn stat”* – *”en af de lektier fra Anden Verdenskrig,*

vi ikke har fået lært.” Snyder ser klart tilintetgørelsen af den irakiske stat i 2003 som en katastrofe – og som baggrunden for ”Islamisk Stat”.

Den 27. januar markerer vi i Danmark Auschwitzdagen: *”Formålet med Auschwitz-dag er at bevare mindet om ofrene og sikre, at viden om historiens folkedrab bliver videregivet til yngre generationer. Refleksion og diskussion om folkedrabenes mekanismer skal lede til, at flere i fremtiden vil stoppe op og stille spørgsmål i mødet med racistiske ideologier og totalitære regimer.”* – Snyder vil nok mene, vi også skal være opmærksom på andre forhold.

Kan danne baggrund for spændende SRP’er og give læreren ny inspiration til undervisning om Holocaust.

Otto Rühl

Han blandede sig altid!

PER B. KATZ: *”Man skal blande sig – Uri Yaari in memoriam”*. Ajour Forlag 2014. 281 sider, 298 kr. Med bogen følger dokumentarfilmen *Konfrontationer – en film om Uri Yaari, en jødisk skæbne 1938-48*.

Historikeren Per B. Katz har forrige år udsendt en mindebog om Uri Yaari, den unge tyske jøde, der var kommet til Danmark i 1939 som ”Chaluz”, som kommer med i modstandskampen på Fyn, kommer til Sachsenhausen og Auschwitz, kommer retur til Danmark, og som drager til Israel i 1947, men først ankommer i februar 1948 efter fangenskab på Cypern. I 28 år er han derpå medlem af Kibbutz Neot Mordechai, men ender med af private grunde at flytte tilbage til Danmark i 1976, hvor han dør elleve år senere.

Bogen er ikke en biografi. Dens kerne er de dele af Yaaris arkiv, som han før sin død overgav til vennen Per Katz, og som denne nu gengiver store dele af her i bogen – forbundet af en kortfattet, ledsagende tekst.

Der er meget, der ikke er der – fordi der ikke var kilder til det – men der er en gruppe private breve fra besættelsestiden og lige efter – og derefter en del af Uri Yaaris artikler fra Israel – mest i Information – i 1970-71 og 1973-76.

Kan disse artikler interessere i dag – 40 år efter? Ja, så absolut, og for historielærere vil dette afsnit nok være det mest spændende. Vi følger nemlig de første spæde tendenser efter 1970 i Israel til at anerkende eksistensen af et palæstinensisk folk. Golda Meir havde benægtet dette – nu erkender flere og flere – først i Arbejderpartiet – at man må se realiteterne i øjnene – der er i 1960’erne opstået en særlig palæstinensisk nationalfølelse. Men samtidig er det jo Jordans Kong Hussein, der er den indirekte samtalepartner – Hussein, der forgæves prøver at få bare en bid af Vestbredden tilbage i 70’erne, for at vise, at det stadig er ”hans”.

Der er trist læsning, som når Yaari i 1971 taler om, at *”... murene mellem Øst- og Vestjerusalem nu har været sløjffet i snart fire år. Byen er åben men udtrykket ”forenet” dækker stadig kun en lille del af byens liv.”*

Jeg må tænke på, at meget få, hvis overhovedet nogen, af de unge israelere, som jeg hvert år har at gøre med i udvekslingsprogrammet, nogensinde har været i "Østjerusalem".

Det er tankevækkende, når vi under Yom Kippur-krigen hører, at (det arabiske) bystyre i Nazareth "... sendte en rundskrivelse til alle forretningsdrivende om at støtte Israels krigsindsats økonomisk" – det gjorde de næppe under krigen mod Hamas for nogle år siden..

Og det er spændende at følge starten på Rabins politiske karriere og Kissingers hemmelige forhandlinger – "... frygteligt irriterende for alle dem, der sidder på tilskuerpladserne, men det har faktisk muliggjort aftalerne mellem de stridende parter." Godt at få repeteret, i hvor høj grad konflikten var en del af Øst-/Vestkonflikten – hvad ville Sovjet? – og at forholdet mellem USA's udenrigsminister – her Kissinger – og Israels premierminister – her Rabin – også dengang kunne være problematisk: Der tales om "... den noget mærkelige form, Rabin var blevet tilkaldt på som mere lignede en ordre end en invitation".

Uri Yaari vender som sagt tilbage til Danmark og bliver bl.a. redaktør for "Jødisk Orientering". Her skriver han i april 1978 en artikel, som stiller et spørgsmål, der stadig er superaktuelt: "Right or wrong my country": "Kræver Solidaritet med Israel og bekymring for dets fremtidige eksistensmulighed, at man forsvarer alt, hvad den siddende regering beslutter? Er det ikke nærmest modsat, at man gør Israel en bjørnetjeneste ved at fremstille det som en monolitisk kampenhed, i stedet for at understrege, hvor pluralistisk det israelske samfund er, at stadig flere israelere er yderst bekymrede over tingenes udvikling under det nuværende regime. Uden at de derfor drømmer om at kæmpe imod det."

Det kunne have været spændende med flere tekster omkring dette dilemma – der fører til dannelsen af New Outlook senere i 1978 og til udgivelsen af "Udsyn" fra november 1981. Der er et billede fra New Outlooks demonstration foran den israelske ambassade i oktober 1982, der "... vækker både harme og vrede hos mange i de forskellige jødiske organisationer" – der må da være noget mere i arkivet om disse reaktioner? Og hvad med reaktionerne på artiklen i Jødisk Orientering i maj 1985, hvor Yaari byder PLOs kontor i Danmark velkommen?

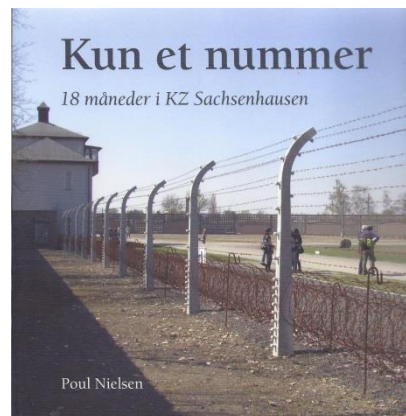
Disse efterlysninger er vel egentlig den bedste anbefaling af bogen – man vil vide mere – og man vil diskutere – som når Per Katz om Sharon i en fodnote skriver: "Får politisk comeback i 2000 som boligminister, hvor han meget kraftigt fortsætter bosættelses-politikken; bliver premierminister i 2001 indtil han får en hjerneblødning" – hvorfor nævnes det ikke, at Sharon faktisk er den, der fjerner bosættelserne i Gaza?

Otto Rühl

En KZ-fanges erindringer

POUL NIELSEN: *"Kun et nummer. 18 måneder i KZ Sachsenhausen"*. Med indledning af Therkel Stræde. Sydjysk Universitetsforlag 2015. Illustreret. 111 sider, 199 kr.

Poul Nielsen var 18 år gammel, da han i nov. 1943 blev arresteret af tyskerne for illegal virksomhed. Det meste af tiden opholdt han sig i KZ Sachsenhausen nord for Berlin. Han kom hjem med de hvide busser i 1945. Bogen her indeholder hans erindringer om disse 18 måneder. Beretningen er nedskrevet i nutiden. Poul Nielsen er en god fortæller, men han fortæller ikke meget om hverdagslivet. Det er mere transporterne og forskellige episoder han husker. Han husker også de følelser der opstod i ham ved de forskellige begivenheder.

Hans tekst er ikke så lang. Når bogen alligevel er på over 100 sider, skyldes det dels de mange illustrationer, dels at de sidste 20 sider er en gengivelse af en scrapbog som Poul Nielsen fik lavet i Sachsenhausen. Da krigen nærmede sig sin afslutning, ville han gerne have et minde om sine medfanger, så han fik fremskaffet papir og malerfarver, så mange af hans medfanger har skrevet og tegnet en side hver. Dette viser noget om Poul Nielsen: han var, selv under de barske forhold i lejren, fuld af gode ideer og initiativer. Samtidig var han god til at skaffe sig bekendtskaber både med medfanger og vagtpersonale.

Bogen har en indledning ved Therkel Stræde, lektor i samtidshistorie ved Syddansk Universitet. På bogens første 20 sider fortæller han om Sachsenhausens historie. Samtidig giver han en god gennemgang af KZ-lejrenes udvikling og funktioner.

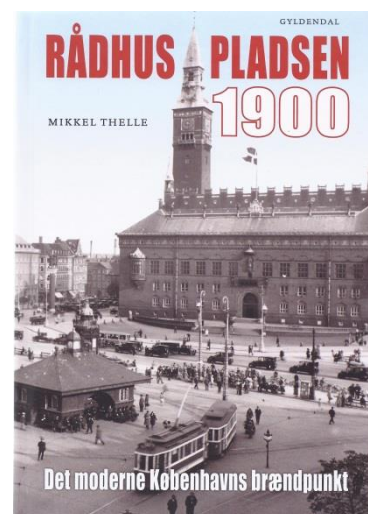
Jørgen Krøigård

Rådhuspladsen 1900 - et moderniseringsprojekt

MIKKEL THELLE: *"Rådhuspladsen 1900. Det moderne Københavns brændpunkt"*. Gyldendal 2015, 288 sider, 350 kr.

"Rådhuspladsen 1900" handler konkret om bygningen af Københavns rådhus og anlæggelsen af Rådhuspladsen. Men Mikkel Thelles ambition er med udgangspunkt i pladsen og dens funktioner i København at gøre rede for og analysere storbyens ekspansion og ikke mindst modernisering i perioden 1880-1914.

Mikkel Thelle kalder i begyndelsen af bogen (s. 11) Rådhuspladsen for et laboratorium: den blev til på et område, hvor der ikke var by i forvejen, men derimod det hul, der var opstået, da man i midten af 1800-tallet havde sløjft de gamle volde omkring byen. Nu blev Rådhuspladsen et sted, hvor man kunne afprøve og udfolde nye ideer, teknologier og praksisser. Den blev et moderniseringsprojekt.

Netop idéerne, teknologierne og praksisserne er emnet for hvert af bogens tre hovedafsnit. I første del analyserer og diskuterer Mikkel Thelle de intentioner, der lå bag anlæggelsen af Rådhuspladsen, bygningen af rådhuset og udvidelsen af byen i det hele taget. Her er især arkitekter, byplanlæggere, erhvervsfolk og politikere i fokus. Og her gives fascinerende portrætter af nogle af de centrale personligheder i processen, fx arkitekten Ferdinand Meldahl og byplanlæggeren Charles Ambt.

I andel del, "Teknologierne", gennemgås de nye energiformer damp, gas og elektricitet, de nyskabelser der havde rod i teknologien: (gade)belysning, kloakering og vandforsyning, telefon og sporvogn. Thelle fortæller især grundigt og fascinerende om sporvejenes udvikling og betydning for byens moderniseringsprojekt.

Det tredje og længste afsnit handler om det, forfatteren kalder storbyens praksisser. Dvs. den adfærd og de normer for adfærd, som skabes i takt med udviklingen af en storby. Det drejer sig om hverdagspraksis, gruppeadfærd, kontrol af u hensigtsmæssig opførsel, der enten er kriminel, farlig (fordi den kan fremkalde ulykker) eller krænkende for den offentlige moral. Denne kontrol varetages af politiet. Her gennemgår Thelle, hvordan politikorpset ændrer sig i perioden, hvor nye afdelinger opstår i takt med, at politiet får nye udfordringer, fx i form af flere trafikulykker.

Denne del "Det praktiserede rum" indeholder meget spændende stof, men der inddrages så mange forhold og synsvinkler, at praksis-begrebet ender med at blive nærmest intetsigende.

"Rådhuspladsen 1900" er en lettere omarbejdet Ph.d.-afhandling, og det kan man mærke på godt og ondt. Bogen er ekstremt veldokumenteret, og man fornemmer, der ligger grundige kildestudier og relevant litteratur bag fremstillingen. Ud over de 425 henvisende noter bagerst i bogen, er der også perspektiverende eller uddybende noter eller minitekster i margenen på de fleste sider, hvilket fungerer udmærket.

Mikkel Thelle inddrager naturligvis en del teori i et forsøg på at give læseren større forståelse for, hvad det københavnske moderniseringsprojekt gik ud på. Her mærker man på den ene side, at forfatteren er uhyre velbevandret i både den danske og internationale forskning i storby-ekspansionen omkring 1900. Men de refererede teorier er så talrige, og de udfoldes i mange tilfælde ikke ordentligt, at denne del næsten mere forvirrer læseren, end den gør ham klogere på, hvad storbymodernisering egentlig er.

Bogen er gennemillustreret, og det er en fest at studere billederne, som både sættes glimrende ind i deres kontekst og ofte inddrages dynamisk i fremstillingen. I det hele taget er det en flot udgivelse; men man undrer sig over, at der ikke er blevet plads til en litteraturliste og et register over personer og steder. Det ville have gjort udgivelsen (endnu) mere nyttig.

Bogen anbefales til skolens studiecenter, hvor den vil kunne anvendes til større skriftlige opgaver.

Henrik Bonne Larsen

Kampen om dannelsen

STEFAN HERMANN: *"Hvor står kampen om dannelsen?"*

Informations Forlag 2016. 122 sider. 50 kr.

Bogen af Professionshøjskolen Metropols rektor, Stefan Hermann, er et led i Informations Forlags serie Moderne Ideer, der "handler om vor tids udfordringer".

Og dannelse er da uomtvisteligt en udfordring i vor tid, som også desangående er præget af betydelig rådvildhed, skønt nogle tiltager sig autoritet til at opstille kanons, der da også meget sigende straks bliver mødt af en vis modvilje fra mange sider, rækkende fra skepsis til ren afvisning. Jo, dannelsen har det svært nu til dags.

Imidlertid er det begrænset, hvor meget man får at vide om dannelsesbegrebet i Hermanns essayistisk-debatterende og altså ikke traditionelt videnskabelige fremstilling, der desto mere drejer sig om to angivelige hovedpositioner i dansk uddannelsespolitik og -diskussion generelt, men især, hvad angår folkeskolen, nemlig det han kalder hhv. 'den politisk-administrative position' og 'den pædagogisk-konservative position'. Disse positioner befinder sig ifølge Hermann over for hinanden i en slags frontal 'skyttegravskrig', hvilket han kritiserer dem for, idet han ønsker deres gensidige forståelse og samtale med henblik på at finde samfundsmæssigt og pædagogisk forsvarlige uddannelsesløsninger. Heri har Hermann uden tvivl en pointe – uagtet at indskrænkningen til to positioner nok for nogle vil synes lovlig reduktionistisk og betegnelsen 'konservativ' for den ene position for nogle nok vil forekomme rigeligt polemisk, og endvidere uagtet, at vi ikke får navne på repræsentanter og dokumentation for de af forfatteren hævdede synspunkter i form af citater – bogen indeholder således ingen noter.

Om den pædagogisk-konservative position hedder det:

"Den pædagogisk-konservative position vil redde dannelsen fra instrumentalisering (og) bygger sin kritik op om en længsel efter i går (...). Politiske svar (dvs. den modsatte positions svar på uddannelsesspørgsmål; PF) finder den mestendels undertrykkende, topstyrende og begrundet med anonyme tal i et sprog, den finder fremmedgørende".

Den modsatte position karakteriserer Hermann på denne måde:

"Dens viden bliver til data og tal uden viden og metode uden analyse".

Man kan nok tolke Hermann, der ikke tager stilling for den ene eller den anden part, sådan i al forkortethed, at den første position ønsker frihed for den enkelte lærer (og eleverne), mens den anden vil, at undervisningsinstitutionerne og lærerne bøjer sig for (den økonomiske) nødvendighed. Derimod synes ingen af positionerne at inkarnere viden og analyse – lidt polemisk tør man måske med forfatteren sige, at førstnævnte position primært står for subjektiv mening og individuelle standpunkter, ikke viden –, sådan tyder jeg Hermann, der videre skriver:

”Tragedien er ikke striden, men at de kæmper striden om dannelsen uden selvkritik og nysgerrighed”.

Hermanns alternativ finder man bl.a. udtrykt på denne vis:

”I løbet af de sidste 30-40 år har det været næsten umuligt at opdrive en pædagogisk, nordisk forfattet bestseller, der har fundet klangbund i dansk pædagogik, skole- og uddannelsestænkning, som understreger flid, selvdisciplin, pligt, øvelse, rutine, selvovervindelse, ordentlighed, ordholdenhed, koncentration, ærlighed, oprigtighed, ærgerrighed etc.”

Sådanne elementer ønsker Hermann, ikke ganske usympatisk, tydeligvis rehabiliteret i det danske skolesystem og tænkningen om dette, foruden det, der i dag hedder 'fordybelse', øget bestræbelse hen imod grundigere viden.

Hermann ønsker altså samarbejde og en form for fornuftigt kompromis mellem de to positioner. Men selv om Hermann ikke ønsker at tage stilling for eller imod den ene eller den anden af disse, så synes han at blive for embedsmandsagtig, når han siger om de idealer, som 'den pædagogisk konservative position' måtte have, at disse ”idealere bør imidlertid svinge med de dannelsesidealere, der har legal sanktion i dansk uddannelse”. Hvis det noget upræcise 'svinger med' her betyder, at lærerens (ud)dannelses- og læringsidealere skal rette sig efter og blive de samme som den demokratisk vedtagne politik, så er det problematisk; den, der ønsker at undervise i folkeskolen, skal naturligvis følge love og forordninger, men hans idealer behøver han ingenlunde give køb på.

Denne noget snakkesalige bog, der uden besvær kunne have fremstillet sit anliggende mere koncentreret, fx i en dobbelt- eller tredobbeltkronik i Dagbladet Information, og dermed mere overskueligt og tydeligt for læseren, indeholder også et ønske om, at lærerhvervet bliver til en 'profession', altså et kollektiv, der taler sammen og finder frem til fælles, fornuftige retningslinjer for undervisning.

Hermann synes imidlertid at tillægge kollektivet per se mere erkendelseskraft end den enkelte lærer, hvilket er en problematisk mystifikation. Når forfatteren således, ganske vist noget uldent formuleret, hævder, at ”tilsynkomsten af data, flere test og evalueringer (...) er ikke en trussel mod professionalisering og professionelt råderum, hvis de mødes kollektivt pædagogisk og didaktisk (...)”, så tillægges kollektivet (gruppen af lærere på skolen eller i fagforeningen) på overtroisk vis en fornuft, det ikke nødvendigvis er i besiddelse af. Lad mig her røbe, at min egen erfaring fra perioder som lærer i folkeskolen er den, at lærerkorpsånden på ingen måde altid afholder sig fra at bekræfte sin egen bornerthed og rygmarvsreaktion i forhold til politiske tiltag.

Hermann mener endvidere, at den pædagogiske position i dag har et for ensidigt syn på samfundets aktuelle udviklingstendenser, at den ser alle statslige og kommunale tiltag som udslag af 'konkurrencestaten' og derved overser modsatrettede tendenser, som den ville kunne forene sig med. Sandt er det da også, at samfundets tendenser ikke lader sig sætte på en entydig formel. Men når han vil påvise nuancerne i de politiske tiltag ved at fremhæve, at der med skolereformen fra 2013 ”er kommet lektiehjælp (...) og understøttende undervisning” og ”at skolen i dag har en socialpolitisk målsætning om at fremme den sociale mobilitet”, så er det snarest forfatterens eget begreb om konkurrencestaten, der er for snævert. Konkurrencestaten har hårdt brug for veluddannet arbejdskraft og sætter altså ind på uddannelsen af denne, også i form af lektiehjælp mv. Tilsvarende ønsker denne stat også at udnytte alle ressourcer og ikke blot akademikernes dumme børn, men i mindst lige så høj grad fabriksarbejderens

dygtige datter, derfor satses også på social mobilitet. Konkurrencestaten er således ikke uforenelig med lektiehjælp osv.; en evt. kritik fra 'den pædagogiske position' kunne derfor rette sig imod indhold og form ved disse tiltag.

Der er ingen tvivl om, at forfatteren kender til de vigtigste uddannelsespolitiske og pædagogiske diskussioner og flere til, både historiske og aktuelle og såvel danske som internationale, og som sagt har han også en plausibel og vigtig, central pointe, og indimellem får læseren da også yderligere brugbar information. Imidlertid kunne en større argumentatorisk og sproglig koncentration om bogens væsentlige pointer have været ønskelig, hvilket uden tvivl kunne have gjort indtrykket af bogen mindre diffust.

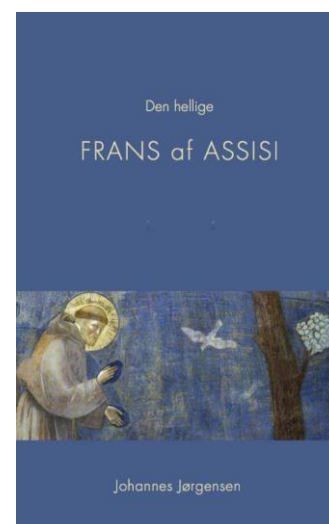
Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Frans af Assisi

JOHANNES JØRGENSEN: *"Den hellige Frans af Assisi"*. Forlaget Vidsomsbøgerne 2016. 386 sider, 249 kr.

Den danske forfatter Johannes Jørgensen (1866-1956) begyndte som kulturradikal materialist med radikale socialpolitiske synspunkter, men kom med sin i grunden mere åndelige og metafysiske tilbøjelighed på kant med det dominerende, kulturradikale miljø, der havde brødrene Brandes som frontfigurer. Han endte således via sin poetiske, litterære symbolisme, der er karakteriseret ved troen på en bagvedliggende, grundlæggende og dybere virkelighed, som kun glimtvis og eksklusivt for netop digteren viser sig på overfladen, i den romersk-katolske tro, til hvilken han konverterede i 1896, 30 år gammel.

Som et udslag af denne sin nye konfession skrev Jørgensen i 1907 helgenbiografien om den hellige Frans af Assisi, i hvilken by han sidenhen blev æresborger, og hvor den i Svendborg fødte levede de fleste af sine år fra 1915 og frem til sin død.

Den naturligtvis fremragende skrevne bog – den foreliggende udgave er den tiende – som bragte Jørgensen verdensberømmelse, følger helt indforstået Frans' levned fra de noget udsvævende ungdomsår og et, i hvert fald fra det fædrene ophavs side, uforsonligt faderopgør over kaldet til det fattigdomsevangelium, som for Frans betød en stræben efter et liv i fuldkommen Kristi efterfølgelse – inklusive udførelse af mirakler – der ofte for læseren kan ligne ren identifikation med Kristus-skikkelsen, og så til den endelige udfrielse og opfyldelsen af hans hinsides- og dødslængsel.

Frans fremstilles som hård ved sig selv, og det ikke blot i sin livsførelse, hvor han eksempelvis ofte sov på den bare jord med en sten som 'hovedpude'. Han straffede således sig selv for de tilsyneladende mindste

forseelser, som imidlertid i Guds øjne for Frans at se var tilstrækkeligt store til at gøre ham hjemfalden til straf; en synd var en synd var en synd, uanset forseelsens art og størrelse. Frans' dikotomiske enten-eller-tænkning opererer da også med en Djævel og et Helvede som Guds og Paradisets opponenter – men immervæk også med Djævelen som Guds hjælper til at omvende sjæle og til at holde dem på rette spor! Om Frans' rigorisme udtrykker Jørgensen sig bl.a. sådan:

”At holde sig fri ikke blot for enhver synd, men for enhver fejl, enhver nok så lille overtrædelse, det var vilkåret for at blive i Guds glæde”.

Men tanken om, at alle mennesker uden undtagelse bliver forløst ved tidernes ende, er altså ikke en blomst groet i den ellers blide, milde, naive og sagtmodige Frans' have.

Frans, der jo var stifter af munkeordenen franciskanerne eller mindrebrødrene, talte 'blidt og dog indtrængende' til sine disciple, der skulle missionere ude i verden, om Guds rige, hvilket rige herved indebar ”... at foragte verden, fornægte egenviljen, ave legemet”. Dette radikale for ikke at sige ekstreme program vækker næppe megen resonans i moderne hoveder, men har uden tvivl haft en ikke ubetydelig, civiliserende virkende kraft i de vestlige samfund, idet det peger hen imod, at menneskeheden er en, og at mennesker er til for hinanden og for at hjælpe og elske hverandre – mindre kan næppe gøre det, ifølge Frans. Følgelig blev det

”... at 'spærre begærlighedens falske og endeløse vej' (...) alle vegne den væsentlige opgave for Frans”.

Frans ser paradoksalt nok med fryd og taknemmelighed naturen, der dog åbenbart ikke på dette punkt inkluderer menneskenaturen, som Guds nærmest fuldendte skabninger. Og alle disse skabninger, således sten, floder, planter og dyr, kan og skal prise den Gud, som Frans tror så fuldt og fast på. Denne naturromantik er tegn på, at Frans anså mennesket, og kun mennesket, som en skabning falden fra en oprindelig fuldkommenhed, hvilken vi vel rettelig her kan kalde Paradis. Men de øvrige, ikke-menneskelige skabninger faldt altså vel at mærke ikke i og med menneskets syndefald!

Frans var, hævder Jørgensen, trods sin læggen vægt på den naive tro, den umiddelbare kærlighed og sin skepsis imod boglærde teologer, ikke antiintellektualist; han havde skam respekt for teologiens og videnskabens ægte sandhedssøgen:

”Hvad der var Frans imod, var måske inderst inde det intelligente hovmod, egoismen der forvender videnskaben til middel for jegets lille forfængelighed. Han ville ikke, at man skulle pryde sig med kundskaber for at blive anset af menneskene”.

Denne fremstilling, skønt altså indforstået og uden kritik af hans tanker som sit ærinde, af den hellige Frans' liv og lære og den af ham grundlagte orden giver samtidig dermed et bidrag til forståelsen af højmiddelalderen som et led i udviklingen af social- og hospitalsvæsenet i Vesteuropa og til forståelsen af den kultur, vi nu i dag lever i.

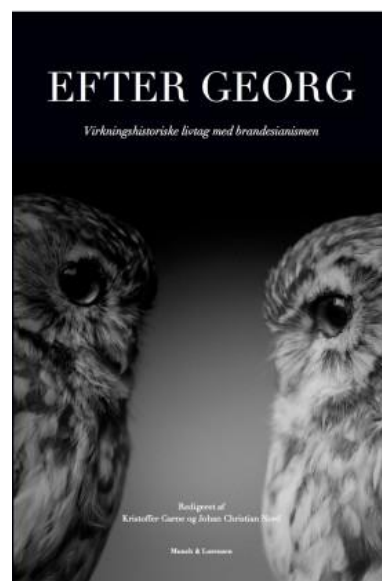
Poul Ferland

pouferland8@gmail.com

Brandes

KRISTOFFER GARNE OG JOHAN CHRISTIAN NORD (red.): ” *Efter Georg. Virkningshistoriske livtag med brandesianismen*”. Munch & Lorenzen 2015, 308 sider, 275 kr.

Munch & Lorenzen er et aktivt forlag. I 2015 udsendte det bogen *Efter Georg*. Som læseoplevelse er der meget godt at sige om den. Forfatterne er velskrivende, og de har ikke fået for lang plads. Hvert kapitel slutter med en litteraturliste. Bogen har ikke register, og det vil sige, at man ikke har mulighed for på en overskuelig måde at få at vide f.eks. hvor Harald Nielsen er nævnt, og hvor Kaj Munk. ”Virkningshistoriske livtag” siger undertitlen. Jeg kan godt lide ordet livtag: Der er brug for liv, for poesi, for kraft, for et dristigt opgør med naturalistisk tyranni og begrebsfokusering. Spørgsmålet er, om vi får dette i denne bog.

Hvilken Georg? kunne man spørge. Det drejer sig om den antikonservative Georg Brandes, radikalismens fader i Danmark. ”Åh nej. Ikke ham igen!” fristes man til at udbryde. Han og hans nedbrydningsværk er jo blevet endevendt 117 gange. Jørgen Knudsen, en kommunist der ikke har fortrudt noget (Kristeligt Dagblad 22.3.2016) har skrevet otte bind om ham, er det ikke tilstrækkeligt? Men nej, bogens første kapitel er netop skrevet af Jørgen Knudsen, og man læser til sin forbavelse, at Brandes var ”smidigt indfølelse”; det gjaldt da ikke anderledes tænkende. Han var også stejl, skriver Knudsen, ”han gik sjældent på kompromis, lærte aldrig at bøje af”. Nærmere kommer vi ikke en omtale af Brandes’ fanatiske had til kristendommen. Tværtimod. Knudsen affyrer følgende svada (s. 21f.): ”... det moralsæt, der driver kristenheden til den ene gigantiske kollektive ugerning efter den anden, hver gang med efterfølgende bondeanger, hvad enten dette moralsæt udøver sit tyranni inden for rammerne af Luthers katekisme plus janteloven, et nationalt blindt raseri eller kapitalismen og markeds kræfterne.” Jo, vist er Knudsen elev af Brandes, i holdning og i udtryksform, i manglende indfølelse smidighed overfor anderledes tænkende, og vi har her et eksempel på ”Oplysningens”, radikalismens og kommunismens nedvurdering af andre og overlegenhedshævdelse. Ja, Knudsen omtaler virkelig Brandes som den altid overlegne (s. 22). Desværre tager ingen i bogen et livtag med Jørgen Knudsens opfattelse. Den afdøde Børge Houmanns artikel om Martin Andersen Nexø's forhold til Brandes er et genoptryk af et skrift fra 1972.

Og hvorfor skal vi egentlig være på fornavn med Brandes, som i denne bogs titel? Det farlige ligger for mig at se i, at man tager udgangspunkt i Brandes; man gør ham endnu engang til centralfigur. Det mener jeg, er en principfejl, hvis man da ikke deler Jørgen Knudsens opfattelse. Det bliver nærmest en tidsregning, der begynder med Brandes. Indholdsfortegnelsen deler bogen således, at kapitlerne 1, 2 og 3 står i en slags hovedafsnit for sig, derefter 4, 5, 6 og 7, atter 8, 9, 10, 11 og 12. I Forordet forklares dette som 3 dele: En grundlæggende skildring af Georg Brandes og hans virke. Dernæst en række portrætter af forfattere, der står i forbindelse med personen og fænomenet Georg Brandes. Endelig en række kulturhistoriske undersøgelser af andre åndsretningers forhold til den brandesianske. Denne opbygning understreger, hvor styrende Brandes er for hele bogen, og når det siges i samme forord, at hensigten er overvejende at undersøge tidsrummet ca. 1871-1927, må det kaldes stærkt beklageligt, at der ikke er blevet plads til dem, der i denne periodes begyndelse repræsenterede et alternativ. De samtidige konservative alternativer

tages ikke op. Dette er et valg fra redaktørernes side, og det havde været muligt at vælge anderledes. Det havde været muligt at vise, at livet, åndslivet, med redaktørernes egen sprogbrug, virkeligheden, på hans egen tid rummede flere muligheder, at over 100 års venstrefløjdsdominans ikke var en nødvendighed. Dette er efter min mening sagens kerne: Dels at der sniger sig en determinisme ind, at det kunne ikke rigtig være anderledes end at han og hans retning kom til at dominere. Dels at radikalisme, i en periode marxisme, kom til at herske, på universiteterne og i den offentlige debat. Det er også i nutiden et alvorligt problem at fremstille et emne fra Danmarks historie og i særdeleshed dette emne fra Danmarks historie under den synsvinkel, at det alligevel ikke kunne være gået anderledes. Hvad vil det kunne få af afsmittende virkning, når vi står overfor en fatalistisk og fanatisk islam?

Udgiverne, Kristoffer Garne og Johan Christian Nord, skriver i forordet "virkeligheden" først med kursiv, siden med stort V. For dem er naturalismen en skæbne, ligesom Jakob Knudsen i det indledende citat hævder, at naturalismen ville være kommet alligevel. Men hvis man nu har den dybtliggende overbevisning, at naturalismen fører ensidighed og uret, pessimisme og gru med sig, nytter det så ikke at kæmpe eller hvad? Dette, og ikke at udgiverne ikke selv har skrevet nogen artikel, er bogens virkelige problem. Det kunne jo være, at menneskets ansvar er nok så vigtigt at minde om i dag. Hvis virkeligheden - i betydningen de herskende realiteter - er, at kristne mennesker forfølges i mange af verdens lande, har vi så ikke en pligt til at modvirke det, at støtte disse kristne? Og forudsætter dette ikke en vilje til opmærksomhed på spørgsmålet, som det afgørende udgangspunkt? Og må denne pligt og denne vilje ikke komme et andet sted fra end den virkelighed, som der skal arbejdes i forhold til? Må de ikke også hentes fra et dybere sted end den nutidige danske virkelighed, hvis debat og politikere ikke har vist større interesse for sagen? Kort sagt i forhold til denne bog: Virkeligheden er også hvad man vælger at bringe og ikke at bringe.

Som det fremgår, er det meget svært for mig at være begejstret for bogen. Et opgør med radikalismens kulturdominans er tiltrængt og vigtigt. I den forstand må bogen hilses velkommen, men dette er efter min mening ikke måden at gøre det på. Når det gælder Brandes' virkningshistorie, ville det være interessant at få præsten og modstandsmanden Munk behandlet i et kapitel. Christian Egander Skov skriver interessant om Harald Nielsen, og beskriver ham som repræsentant for en epistemologisk ydmyghed, men han går ikke ind på Kaj Munk, som ellers må være relevant i forhold til konservativ antibrandesianisme. Det kan tilføjes, at forlaget Munch & Lorenzen har genudgivet Nina Bjørneboes højst interessante bog om Harald Nielsen og på forlagets årskonference 2016 spillede han en betydelig rolle. Der synes altså at være et vist fokus på Nielsen. Både Nielsen og Munk udfoldede en konservativ kritik, som stod uden for det politiske konservative parti, og det ville give en bedre balance, hvis begge var med. Men når forfatterne har valgt at skrive om kritikere af Brandes, som er yngre end han, og stort set skriver efter 1900, er det påfaldende, at Johannes Jørgensen og Kaj Munk ikke får nogen fremtrædende plads, ja nærmest ikke nævnes. Lotte Tyrring Andersen nævner Jørgensen og hans essay "Romantikken i Moderne dansk Litteratur", at der blev ved med at være noget romantisk ved Brandes, genidyrkelsen. Men Jørgensen nævnes kun i forbifarten og med et udsagn, der direkte går på Brandes (s. 174f). I et Brandescitat s. 132 sammenlignes Jørgensens forhold til Den romersk-katolske Kirke med Andersen Nexø's til "det organiserede Proletariat". S. 139 nævnes tidsskriftet *Taarnet* og dets artikel om Symbolisme, men ikke Jørgensen som skrev artiklen. Der nævnes Edvard Brandes i *Politiken* 31.10.1893, og det bør indskydes, at Jørgensens artikel kom efter dette (dateret 2. november), den svarer på påstanden om, at "det Ord Symbolisme ingen Mening besidder". Men kort sagt, omtalen af Jørgensen er meget mager. Kaj Munk nævnes s. 303, men kun i forbindelse med

Brandes, ingen omtale af Munk. Det er Per Stig Møllers store fortjeneste at have taget Kaj Munk frem til udførlig behandling, og det ville efter min mening have styrket bogen, hvis den havde haft en artikel af ham om Munks stilling ikke alene til Brandes, men også til Danmarks litterære Guldalder i første halvdel af 1800-tallet, således Adam Oehlenschläger, som Brandes ivrigt rettede skytset imod, men som Munk beundrede, ligesom Johannes V. Jensen gjorde det.

Men bogen peger efter min opfattelse som projekt i en forkert retning.

Christian Egander Skov skriver oplysende i bogens længste bidrag om den konservative antibrandesianisme frem til 1930. Han karakteriserer interessant Harald Niensens tidsskrift *Ugens Tilskuer* - s. 218 (Dog døde redaktør Asger Karstensen ikke i 1925, som det angives). Skov går i forbindelse med antibrandesianismen ind på emnet for min bog *Konservatisme og Kulturkamp* fra 2014, nærmere betegnet de samtidige, der kritiserede Brandes i 1870'erne og 80'erne. Han peger i den forbindelse på den aktuelle i den konservative kritik af positivismen og dens syn på viden. Men han går mest ind på min omtale af senere fremstillinger af kampen i 1800-tallets sidste tredjedel af forfattere, som naturligt forbindes med konservatisme, Alfred Bindselev og Hakon Stangerup. Her mener Skov, at mine bemærkninger "ikke udgør et reelt forsøg på at forstå den senere konservative antibrandesianisme i sin specificitet". Dette er i og for sig heller ikke mit ærinde; de pågældende bemærkninger er vigtige i min bog, fordi de viser emnets senere skæbne. Men derigennem, med brandesianismens senere dominans, og med de manglende forsøg hos de fleste kulturelle konservative sidenhen på at knytte forbindelsen til de konservative kulturpersonligheder i 1800-tallets sidste årtier, viser sig også en ensidighed i dansk kultur og debat gennem hele 1900-tallet. Desuden er det et hovedformål med bogen at vise personer som f.eks. Henrik Scharling ikke alene som antibrandesianere, men at vise det positive og frugtbare i deres tankegang, deres klassiske konservatisme. Skov skriver om den senere konservatisme "når dens udgangspunkt var, at den kulturelle og teologiske konservatisme lå slagen på valen, tog den blot sin egen forhistorie til efterretning". Her mener jeg, at man bør tænke over ordet 'udgangspunkt'; et udgangspunkt er ikke alene en virkelighed mod hvilken man forgæves sig søger at bevæbne. Et udgangspunkt er også et valg; man vælger sit udgangspunkt. I en naturalistisk og positivistisk domineret tid havde der været store barrierer at overvinde for at kunne fordybe sig i Martensens, Scharlings og Paludans forfatterskaber og arbejde med dem som et væsentligt grundlag, påvise deres lødighed. Uden tvivl havde *Politiken* søgt at gøre de unge konservative til grin, hvis de havde sat sig for at gøre dette. Selvfølgelig kom der enkelte pip, således skrev Harald Nielsen undtagelsesvis om Christian K.F. Molbech og K.G. Brøndsted; det var og blev dog undtagelser. Men i det lange løb havde den kulturelle konservatisme stået sig ved at vedkende sig 1800-tallets konservative forfattere, og tilsvarende ved at blive mindre afhængige af den dominerende naturalistiske og positivistiske tankegang.

Litteraturhistorikeren Oluf Friis skrev i oktober 1939 om Harald Nielsen: "Han blev Fremskridtspartiernes uforfærdede og utrættelige Modstander, Nykonservatismens Vækker og stadige Ægger, men han blev aldrig rigtigt lyst i Kuld og Køn af dansk Konservatisme, der med sine dybeste Forudsætninger er bundet til Kirke og Lutherdom." (Oluf Friis i *Dansk Biografisk Leksikon* XVII, København 1939, s. 82.) Udtalelsen er interessant, fordi Tidehvervsbevægelsen fra Søren Krarup og fremefter i den grad har taget Harald Nielsen til sig som kritiker af G. Brandes, men næsten helt har undladt at beskæftige sig med de kirkeligt og kulturelt konservative, der samtidige og endda før Brandes repræsenterede et alternativ til ham. Friis' udtalelse lægger op til, at der er en afstand mellem Nielsen og kirken, og at denne forskel også har givet

ham afstand til dansk partikonserverisme. Dette er et andet perspektiv end Christian Skovs. Harald Nielsen skrev under titlen "En kristen Kritiker" om en dansk præst, A. Schack, som bl.a. kritiserede Henrik Ibsen; og Nielsen viser ham en meget positiv opmærksomhed, beskriver ham som en meget talentfuld kritiker og en udmærket skribent (Harald Nielsen: "En kristen Kritiker" *Bøger og Mænd*, København 1926, s. 13-21.). Nielsen skriver: Han bruger "... i sin kristne Opfattelses Tjeneste Kritikerens ganske verdslige Metode: gaar ind paa Forfatterens Tankegang, forfølger den i dens Konsekvenser, afslører den i dens Selvmodsigelser..." Så vidt jeg kan se, gør Henrik Scharling netop det samme, også i sin kritik af Ibsen (Se Jon A.P. Gissel: *Konservatisme og Kulturkamp*, Århus 2014, s. 24f). Resultatet lyder også i høj grad som det samme, nemlig, at Ibsen ikke kan vinde frem til en egentlig livsanskuelse. Forskellen er, at Scharlings kritik er meget tidlig, nemlig i anden halvdel af 1860'erne. Og når Nielsen skriver (s. 15), at Schack er alt for klog til "at slynge Modstanderne Bibelsteder i Hovedet", får vi ikke at vide, hvem der kunne tænkes at gøre det; Scharling gør i hvert fald ikke. Der kan selvfølgelig ikke være noget forkert i at omtale relevante citater fra Bibelen. I hvert fald synes jeg, man må beklage, at Nielsen ikke har viet Scharling og andre kristne og konservative fra kulturkampen i 1870'erne og 80'erne nogen større opmærksomhed, og en sådan opmærksomhed havde også kunnet være frugtbar for bogen *Efter Georg*.

Martin Ravn beskriver Henrik Pontoppidans forhold til Harald Nielsen som langt bedre end det tilsvarende til Georg Brandes. Men det fremstilles således, at Pontoppidan fortsatte kontakten med Brandes for sine egne kulturelle aktiers skyld (s. 88f.), mens han var yderst påholdende med offentlige sympatitilkendegivelser til Harald Nielsen (s. 97f.). Dette er interessant, giver en mindre sympatisk vinkel på Pontoppidan selv og virker som et eksempel på, hvordan brandesianismen så længe har kunnet fortsætte sin dominans. Tidehvervskredsen er fremtrædende i Ravns artikel.

Anders Thyrring Andersen skriver interessant om det demagogisk manipulerende i Brandes' og hans efterfølgeres beskrivelser af dansk litteraturhistorie; den modstilling af "progressivt" og "reaktionært", hvor dommen er fældet på forhånd, og hvor især den kristne tro skubbes ud (jvf. behandlingen af Ole Sarvig s. 44). Især Heretica-kredsen og omtale af den behandles. I en note s. 45 bemærker Thyrring Andersen, at radikal og marxistisk litteraturhistorisk skrivning "visse ideologiske uoverensstemmelser til trods deler de såvel afstandtagen til kristendom som den dualistiske tænkning i generationsbrud mellem progressivt og reaktionært - med andre ord Brandes' mærkesager." En vigtig konstatering, som ligger på linje med, hvad jeg har fremført i *Konservatisme og Kulturkamp*. Udsagnet karakteriserer i betydelig grad, hvad Jakob Knudsen gør i sin artikel. Thyrring Andersen skriver endvidere i note s. 48: "En myte, der taktfast gentages i stort set alle litteraturhistoriske behandlinger af *Heretica*, er tidsskriftets manglende internationale orientering og ensidige fokus på nordisk litteratur. Men en række af datidens betydeligste ikke-skandinaviske forfattere blev i *Heretica* bragt i originale oversættelser, der for manges vedkommende fungerede som en første introduktion for et dansk læserpublikum." Dette er en interessant parallel til de konservative kulturpersonligheder Henrik Scharling og Rudolf Schmidts opmærksomhed i 1860'erne på, hvad der foregik i samtidens Europa. Det forekommer mig, at det ville have styrket Thyrring Andersens fremstilling som helhed, hvis denne sammenligning var blevet bragt frem og sammen med citatet i hovedteksten. Thyrring Andersen skriver s. 52: "Højst problematisk er allerede selve begrebet 'Det moderne gennembrud', som blev skabt af Brandes selv, og som siden har været stort set uanfægtet i dansk litteraturhistorisk skrivning." Jeg er enig, og jeg har også kritiseret det i min bog, men når Thyrring Andersen bagefter opregner de forfattere, som var i opposition til Brandes og hans opskrift på "det moderne" - Vilhelm Topsøes stilling var dog en anden end de andre, der nævnes - må det også siges, at der var dels

kritik, dels alternativer til Brandes hos Scharling, Schmidt og andre kristne og konservative, som det havde været relevant at omtale og knytte an til, i særdeleshed når Thyrring Andersen med god grund peger på det rigoristiske i den herskende opfattelse af religion og verdsliggørelse i litteraturen. Det kunne føre frem til et yderligere arbejde med det problematiske i brugen af begrebet "det moderne". Det kunne Jens Lei Wendel-Hansens artikel også, som viser en vis afstand mellem det litterære og det politiske Venstre.

Rasmus Marcussen skriver om *Tidehverv* og radikalismen og omtaler, at tidehvervsfolkene har udtrykket om at være "Jordan tro" fra den antikristelige Nietzsche (s. 270). I det hele taget finder han ikke alene forskelle, men også ligheder når det gælder det tidlige Tidehverv. Interessant er også hans kritik af, at Søren Krarup er lidt for hurtig til at gøre Georg Brandes og Olfert Ricard til to alen af et stykke. Dette kunne lede til en søgen efter andre inspirationer, f.eks. hos de kristne og konservative, som i samtidig eller endda før Brandes repræsenterede et alternativ. Den vej går Marcussen imidlertid ikke. Han bringer som udgangspunkt to fyldige citater af Brandes med dennes angreb på kristendom og protestantisme og giver derefter en slags tilslutning med ord om, at det radikale angreb ikke var helt uberettiget, forsynet med henvisning til Leif Granes fremstilling, der netop er meget negativ over for Henrik Scharling. Men ikke et ord om, hvilket alternativ Scharling og Martensen repræsenterede samtidig med Brandes' udsagn i 1871. Dette betyder bestemt ikke, at der ikke er meget interessant i Marcussens redegørelse, men det betyder, at udgangspunktet er dannet ensidigt og netop i sporet af den radikale opfattelse.

Jon A.P. Gissel, dr.phil.